

JOHN MEGAARD

Studier i *Jómsvíkinga sagas* stemma

Jómsvíkinga sagas fem redaksjoner sammenlignet med versjonene i *Fagrskinna*, *Jómsvíkingadrápa*, *Heimskringla* og *Saxo*

Innledning

Historien om de danske jomsvikingene og deres nederlag for Håkon jarl i *Hjörungavágr* er overlevert i mange kilder. Av selve *Jómsvíkinga saga* (Jvs.) er det bevart hele fem selvstendige redaksjoner. I tillegg finner man utdrag av denne beretningen i kongesagaene, hos Saxo og i *Jómsvíkingadrápa*. Av dette kan vi slutte at historien må ha vært populær både blant datidens islendinger og blant deres samtidige i Danmark og Norge. I vår tid har denne sagaen stått sentralt i diskusjonen om sagaenes kildeverdi i og med Lauritz Weibulls bok fra 1911, *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*. Weibull avviste her at Jvs. hadde noen verdi som historisk kilde, noe som fikk atskillig betydning for historikernes syn på de islandske sagaene generelt. Jvs. er selv en av de eldste sagaene, og må sies å ligge noe på siden av de vanlige sagagenrene med sin blanding av kongesaga og fornaldersaga.

Kjernepunktet i Jvs. er slaget mellom jomsvikingene, utvalgte krigere fra det danske støttepunktet *Jómsborg* på den vendiske Østersjøkysten, og en langt større norsk leidangshær under ledelse av Håkon jarl. Det fortelles at slaget fant sted på Sunnmøre på slutten av 900-tallet, på et sted som sagaen kaller *Hjörungavágr*. I sagaen får slaget veldige dimensjoner, som et ekko av slaget ved Troja. Håkon jarl lar en av sønnene sine ofre til gudene for å få seier, og snur derved krigslykken. En del av jomsvikingene, under ledelse av Sigvalde jarl, flykter for overmakten. En annen av lederne, Bue Digre, springer over bord sammen med sine menn. Den tredje lederen, Vagn Åkeson, hører til den gruppen av jomsvikinger som blir tatt til fange. Da fangene skal halshogges, viser Vagn og de andre jomsvikingene slikt heltemot at

Håkon jarls sønn Eirik benåder de gjenlevende av dem.

Beretningen om slaget danner avslutningen og høydepunktet i selve sagaen. Forøvrig er innholdet viet opptakten til det berømte slaget. Delvis handler det om den danske kongen Svein Tjugeskjegg og dennes konflikt med jomsvikingehøvdingen Sigvalde jarl. Til dette knyttes det ytterligere stoff, om hvordan Jomsborg ble grunnlagt av Palnatoke, om fiendskapet mellom Bues og Sigvaldes slekter, om helten Vagn Åkeson. De fleste sagaredaksjonene har i tillegg en innledning om de danske kongene fram til Harald Gormsson, og om Harald Gormssons konflikt med Håkon jarl.

Sagaens overlevering reiser imidlertid en rekke intrikate spørsmål. Kjernen i problemet er at kongesagaene (*Fagskinna* og *Heimskringla*) gjengir en annen versjon av beretningen enn den de fem sagaredaksjonene gjør. Man har forklart dette med at kongesagaene bygger på en eldre, tappt beretning om jomsvikingene (jfr Maurer 1867: 110). Vi kan ut fra dette snakke om to grupper av kilder: den eldre og den yngre. Et praktisk problem er at tekstene i den første gruppen er ganske korte i forhold til selve sagaredaksjonene, noe som gjør en sammenligning vanskelig. En annen faktor som vanskeliggjør sammenligningen er at sagaen, slik den fremstår i fire av de fem redaksjonene i den yngre gruppen, har en «flytende overgang» til kongesagaene idet den «egentlige» jomsvikingehistorien bare utgjør den ene delen av sagaen, mens den første delen består av stoff fra kongesagaene, dvs. fra den tapte **Skjoldunga saga* og fra *Óláfs saga Tryggvasonar*. Endelig er det et problem at to av de fem sagaredaksjonene har noe stoff felles med kongesagaenes versjon, særlig er dette tydelig i AM 510 4to.

Det kan synes som om vi ennå i dag er kommet forbausende kort i utforskningen av de problemene som er knyttet til Jvs.s overlevering. En årsak er uten tvil at sagaen er overlevert i langt flere varianter enn noen annen saga. En annen årsak er de uløste spørsmål som er knyttet til de kildene som gjengir jomsvikingebretningen. I tillegg har det trolig hatt betydning at de som har deltatt i diskusjonen har lagt ulik vekt på følgende spørsmål:

- 1) Hvilken av de fem bevarte redaksjonene av Jvs. står nærmest det felles forelegget?
- 2) Hvilket forhold er det mellom sagaredaksjonenes versjon og den versjonen av Jvs. som kongesagaene gjengir?
- 3) Har sagaen opprinnelig innbefattet den første delen, som har stoff fra **Skjoldunga saga* og *Óláfs saga Tryggvasonar*?

- 4) I den ene av sagaens redaksjoner, AM 510 4to, har vi i tillegg til den felles versjonen også stoff som stemmer overens med versjonen i *Fagrskinna*. Skyldes dette direkte lån, eller at begge bygger på en eldre versjon av sagaen?

Man kan i ettertid se at interessen i nokså stor grad har vært konsentrert om pkt. 4, et problem som egentlig ikke har avgjørende betydning for Jvs.s stemma.¹ Storm (1883) la i så måte grunnlaget for mye av den senere debatten, som nådde et høydepunkt i årene under og etter Den første verdenskrig.² Etter Bjarni Aðalbjarnarsons innlegg (1937) kom imidlertid debatten nærmest til å forstumme. Det er betegnende at de få bidragene som er kommet etter den tid, for en stor del er knyttet til nyttinger av sagaen.³

I dette arbeidet ønsker jeg å drøfte forholdet mellom den «eldre» og den «yngre» versjonen av sagaen. Særlig ønsker jeg å undersøke hvordan de variantene av beretningen som vi finner i *Fagrskinna*, *Jómsvíkingadrápa*, *Heimskringla* og *Saxo*, forholder seg til hverandre og til de fem sagaredaksjonene. Ut fra dette siktemålet vil jeg hovedsakelig ta for meg de delene av sagaen som de ulike kildene har felles, og bare i liten grad gå inn på andre særegenheter ved de enkelte tekstene. Delvis bygger denne undersøkelsen på to tidligere arbeider om Jvs.s stemma, Sophia Adriane Krijns avhandling *De Jómsvíkinga saga* fra 1914, og Heinrich Hempels undersøkelse «Die Formen der Iómsvíkinga saga», offentliggjort i *Arkiv för nordisk filologi* 35 (1922–23), som bygger videre på Krijns resultater.

Kilder og utgaver

Historien om jomsvikingene, eller deler av den, er gjengitt i følgende kilder:

¹ Jfr. af Petersens 1879: x–xv, Storm 1883: 239–244, Krijn 1914: 22–24, Indrebø 1917: 55–80, Berntsen 1923: 184–185, 190 f., Schreiner 1927: 26–38, Larsen 1928: 47–58, Aðalbjarnarson 1937: 203–209.

² Krijn 1914, Indrebø 1917: 55–80, Hollander 1917: 193–222, Hempel 1922–1923: 1–58, Berntsen 1923: 184–185, 190–198, Jónsson 1923: 653–669, Schreiner 1927: 27–38, Larsen 1928: 28–113.

³ Benediktsson 1957: utg. av Arngrímur Jónssons latinske oversettelse; Blake 1962: utg. av Sthlm. membran nr. 7 4to med engelsk oversettelse; Halldórsson 1969: utg. av AM 291 4to med moderne islandsk rettskrivning; Degnbol, Jensen 1978: dansk oversettelse av Halldórsons utgave.

I Redaksjonene av selve Jvs.

1. AM 291 4to, fra siste del av 1200-tallet, basert på et forelegg fra første del av århundret. Utg. av C. af Petersens, Kbh. 1882. (=291)
2. *Flateyjarbók*. Utg. av G. Vigfússon og C.R. Unger, Chra. 1860–68. (Bd. I, 96–106, 108 f., 153–203.) (=F)
3. Sthlm. membran nr. 7 4to, fra første del av 1300-tallet. Utg. av G. Cederschiöld, Lund 1875. (= H)
4. AM 510 4to, fra 1500-tallet. Utg. av C. af Petersens, Lund 1879. (= 510)
5. Arngrimur Jónssons latinske oversettelse fra ca. 1600 av en tapt redaksjon (AM 1022 4to, Nks. 1778 4to). Utg. av J. Benediktsson i *Bibliotheca Arnamagnæana*, vol. IX, Hafniæ 1951. (= J)

(Forkortelsene 291, F, H, 510 og J er de samme som er brukt av Krijn, Hempel og Jakob Benediktsson 1957.)

Av disse fem redaksjonene har F og 291 de lengste og mest fullstendige tekstene. I 291 mangler imidlertid et par blad på begynnelsen og slutten. I 510 mangler den delen som i de øvrige redaksjonene utgjør innledningen til selve jomsvikingebereitningen: 1) historien om de eldre danske kongene; 2) historien om Harald Gormsson og Håkon jarl. I de to siste redaksjonene, H og J, er teksten strammet inn og forkortet i forhold til de øvrige.

II Andre kilder som har felles innhold med sagaen

1. *Fagrskinna*, utg. (etter B-versjonen) av Finnur Jónsson, Kbh. 1902–03. (= Fsk.)
2. *Heimskringla*, utg. av Finnur Jónsson, Kbh. 1893–1900. (= Hkr.)
3. *Odds saga om Olav Tryggvason*, særlig versjonen i AM 310 4to. Utg. av Finnur Jónsson, Kbh. 1932. (= Oa)
4. *Den større saga om Olav Tryggvason*, utg. av Ó. Halldórsson i *Editiones Arnamagnæanæ*, Series A, vol. 1, Kbh. 1958 (= OT)
5. *Saxo (Saxonis Gesta Danorum I)*, ed. J. Olrik et H. Raeder, Hauniae 1931.
6. *Jómsvingadrápa* av biskop Bjarni Kolbeinsson. Utg. av Finnur Jónsson i *Den Norsk-islandske Skjaldedigting*, Kbh. og Kra. 1908–12. (= Jvdr.)

Jeg kommer i det følgende til å konsentrere meg om fire av disse kildene: *Fagrskinna*, *Heimskringla*, *Jómsvingedrápa* og *Saxo*. Utdragene

fra Jvs. i de to sagaene om Olav Tryggvason blir ikke tatt opp spesielt, men blir berørt i sammenheng med andre kilder.

Oversikt over diskusjonen

Forholdet mellom den eldre og den yngre versjonen

Blant forskerne har det vært enighet om at jomsvikingeberetningen i Fsk. og Hkr. stammer fra en tapt skriftlig kilde.⁴ Et usikkert punkt er om denne eldre kilden har vært en *saga* om jomsvikingene. Gustav Storm og Gustav Indrebø snakker om en eldre *saga*,⁵ mens andre uttrykker seg mer ubestemt.⁶ Et annet tema for diskusjon er om den eldre og den yngre versjonen går tilbake på en felles skriftlig kilde. Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 213 f.) kritiserte dette synet ut fra en sammenligning mellom Fsk. og 291:

[...] fremstillingene [...] er med hensyn til ordlyd så ulike at de synes å måtte være helt uavhengige av hverandre, skjønt det fins enkelte verbale likheter. [...] Likevel har alle som har behandlet behandlet *Jómsvikinga saga*, vært enige om at det er en skriftlig forbindelse mellom 291 og *Fsk.*; men ingen har gjort tilfredsstillende rede for hvori den består. (1937: 213)

Aðalbjarnarsons oppfatning, at det ikke er skriftlig forbindelse mellom den eldre og den yngre versjonen, er senere blitt gjentatt av Jakob Benediktsson (1957: 119) og av Ólafur Halldórsson (1969: 23). I en encyklopediartikkel fra 1993 formulerer Ólafur Halldórsson problemet slik:

If we assume that there was originally one written saga, based on oral traditions and to a lesser extent on older written sources, this saga would have seemed to have split into two redactions quite soon after its composition. The alternative is to allow for two sagas composed separately, but both based on oral traditions. (1993: 343)

⁴ Maurer 1867: 112, af Petersens 1879: v, Storm 1883: 241–242, Krijn 1914: 75, Indrebø 1917: 59 f., Hempel 1922–1923: 47, 50.

⁵ Storm: *to fra hinanden afvigende Haandskrifter af samme Saga* (1883: 242); [...] redaktøren av E [=510] har lånt ikke direkte fra *Konungatal*, men fra dennes Kilde, den *ældre Jomsvikingasaga* (1883: 243). Jfr. Indrebø: [...] *Fsk.* har teke upp store stykke av *Jómsv.*, og [...] ho inneheld den upphavlagaste redaksjonen av *soga* som vi veit noko um. 1917: 54

⁶ Jfr. Krijn 1914: 75, Hempel 1922–1923: 47 f..

Hvilken av sagaredaksjonene er den mest opprinnelige?

Meningene har variert betraktelig i spørsmålet om hvilken av de fem sagaredaksjonene som er mest opprinnelig. Den vanligste oppfatningen har vært at 291-redaksjonen er den beste, bl.a. fordi dette er den eldste redaksjonen.⁷ Bjarni Aðalbjarnarson skriver:

I 291 foreligger sagaen heller ikke i fullstendig form. Håndskriftets første side er uleselig, inne i det fins noen små lakuner [...] og slutten er kommet bort. Det er steder hvor 291 er betydelig vidløftigere enn de øvrige redaksjonene, uten dog i grunnen å inneholde noe stoff fremfor dem [...]. Men til tross for alt dette har sagaen nu sikkert ingen bedre representant enn 291.⁸ (1937: 203)

Finnur Jónsson hadde imidlertid tidligere trukket en annen konklusjon:

Teksten i 291 og Flat. er i alt væsentlig ens, dog har Flat. adskilligt mere ægte i enkeltheder at opvise. [...] Teksten i 291 er den mindst taltalende af alle, medens Flat.s er ligesom en grad ældre og bedre. [...] Overfor disse bearbejdelser [...] indtager nu Sth. en ejendommelig stilling, idet den gennemgående er kortere, dog kun i stilen, men ikke med hensyn til det positive indhold [...] der [er] dog ingen tvivl om, at det er den, der alt i alt har bevaret den ægte tekst *redest* [...]. (1923: 655–656)

Finnur Jónsson mente altså ut fra en sammenligning av tekstene at H representerte den beste redaksjonen, et synspunkt Lee M. Hollander tidligere hadde argumentert for (1917: 193–210).

I forordet til sin utgave av J i 1877 hevdet G.A. Gjessing at denne redaksjonen var den eldste, og fikk senere følge av Gustav Storm (1883: 244). Gjessing skriver:

Jeg er derfor mere tilbøielig til at tro, at Arngrim [...] her giver uden væsentlige Forandringer en ældre og derfor mere kortfattet selvstændig Redaction af Jomsvikingsaga, der først ved senere Suppleringer [...] har antaget den udførligere Form, som Flat., Fm. S. XI [=291] og Hammarskölds Text [=510] frembyder. (1877: xvii)

Sofus Larsen (1928: 58 f.) argumenterte på sin side for at 510 represen-

⁷ Maurer 1867: 107–108, Krijn 1914: 55, Indrebø 1917: 57, 63, Aðalbjarnarson 1937: 203, Benediktsson 1957: 118, Halldórsson 1969: 23.

⁸ Min markering.

terte en redaksjon som var eldre enn de andre, delvis ut fra slektskapet med Fsk.s versjon og delvis ut fra at innholdet er såpass fyldig.

En femte løsning er foreslått av Heinrich Hempel (1922–1923: 37–44), som bygger på en observasjon av Sophia Adriane Krijn (1914: 36–37). Han mener at de fem redaksjonene går tilbake på to nær beslektede forelegg, slik at J og 510 representerer *die ältere Gruppe*, mens 291, F og H representerer en yngre gruppe av redaksjoner.

Hvilket forhold er det mellom tekstene i den eldste versjonen?

Sophia Adriane Krijn var den første som gikk nærmere inn på hva som særmerker de enkelte tekstene innenfor den eldste versjonen, bl.a. Fsk. og Jvdr.⁹ Videre har Hempel tatt opp de samme temaene i tilknytning til Krijns fremstilling.¹⁰

Krijn mener at Fsk. og de bevarte redaksjonene av sagaen går tilbake på en eldre skriftlig kilde (*een gemeenschappelijke schriftelijke bron*), en kortfattet fortelling om jomsvikingene som muligens kan ha vært en eldre versjon av sagaen, og som senere er blitt supplert med stoff fra den muntlige tradisjonen.¹¹ Derimot mener Krijn at Jvdr. representerer et eldre stadium enn Fsk.¹² Hempel tror imidlertid at Fsk.s versjon står nærmere Jvdr.¹³

Mens Krijn og Hempel synes å forutsette at Jvdr. bygger på muntlig tradisjon, mener Ólafur Halldórsson at den bygger på en eldre Jvs.:

[...] ég tel þó öllu líklegra að það sé ort eftir skrifadri Jómsvíkinga sögu, e. t. v. þeirri gerð sem höfundur Fagurskinnu og Snorri Sturluson notuðu [...]. (1969: 27)

Både Krijn og Hempel mener at Snorri har brukt flere kilder til jomsvikingehistorien i *Heimskringla*: Fsk. eller dennes umiddelbare forelegg — og i tillegg en eldre Jvs.¹⁴

Saxos versjon avviker sterkt fra de øvrige. Krijn forklarer dette med at Saxo her bygger på en dansk tradisjon om jomsvikingeslaget, som naturlig nok ville avvike fra den tilsvarende norske tradisjonen.¹⁵ Hempels nøyer seg med å konkludere med at:

⁹ 1914: 79, 95–96, 100–103.

¹⁰ 1922–1923: 47–58.

¹¹ 1914: 75, 90.

¹² 1914: 80.

¹³ 1922–1923: 50.

¹⁴ 1914: 95–96, 1922–1923: 53–56.

¹⁵ 1914: 102.

Alles in allem ist Saxos Bericht so stark zusammengesetzt und so knapp, daß über ein näheres Verhältnis zu einer der übrigen Fassungen nichts ermittelt werden kann. Vermutlich stand seine Vorlage isoliert da. (1922–23: 58)

Blandingen av stoff fra gammel og ny versjon i 510 og J

Det livligst diskuterte punktet i Jvs.s overlevering er spørsmålet om hvordan to av de fem sagaredaksjonene, 510 og J, har fått stoff fra den eldre versjonen. Det mest kjente eksemplet er beretningen om jomsvikingenes første strandhogg i Norge:

- 291, F, H: Jomsvikingene kommer først til Viken og brenner Tønsberg. Ogmund hvite (H: Geirmund hvite), Håkon jarls lendmann, unnslipper fra Tønsberg og drar over land til Håkon jarl for å varsle.
- Fsk.: Jomsvikingene kommer først til Jæren på julenatten. Geirmund, *rikr bondi*, unnslipper, og drar nordover sjøveien for å varsle jarlen.
- 510: Jomsvikingene kommer først til Viken og brenner Tønsberg. Deretter kommer de til Jæren på julenatten. Geirmund, Håkon jarls lendmann, drar over land for å varsle.
- J: Jomsvikingene kommer først til Jæren på julenatten, hvor de dreper Geirmund, *nobilis quidam*. Deretter trekker de seg tilbake til Viken og brenner Tønsberg. *Augmundus cognomine Albus* drar over land for å varsle Håkon jarl.

Til sammenligning heter det i Jvdr.s 17. strofe:

Sagt var, at rauðra randa
 reynendr flota sinum
 jólanótt at Jaðri
 Jómsvíkingar kvæmi;
 vǫru heldr á harðan
 hernuð firar gjarnir,
 rjóðendr buðu ríki
 randorma Geirmundi.

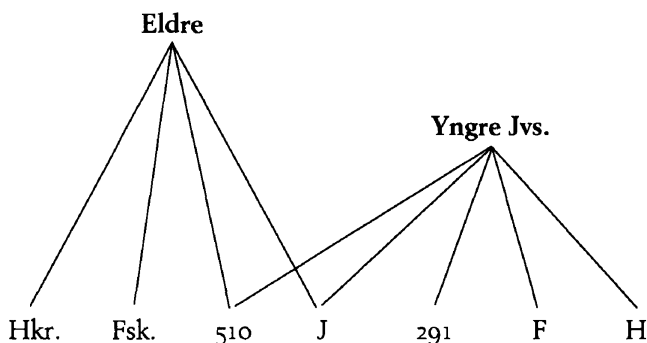
«Det blev sagt, at krigerne, Jomsvikingerne, kom med deres flåde julenat til Jæderen; mændene var meget begærlige efter krigerfærd; krigerne lod Geirmund få deres magt at føle.» (Skjaldedigtning B II: 4)

Diskusjonen har særlig dreiet om de mange eksemplene på samsvar det er mellom teksten i 510 og Fsk.-teksten. Carl af Petersens har i sin utgave av 510 behandlet spørsmålet og konkludert med at 510 har brukt Fsk. som sidekilde:

då Jvs.'s redaktioner öfver hufvud taget så mycket med hvarandra öfverensstämna, så vore det en oförklarlig företeelse, om en av dessa redd. utöfver de öfrigas text innehölle talrika, med Fgsk. stundom nästan ordagrant sammanfallande stycken, hvilka tillhört det ursprungliga originalet, men blifvit spårlöst utplånade ur de andra redd: na. (1879: xv)

Gustav Storm hadde imidlertid en annen oppfatning: Han mente at 510 som sidekilde hadde brukt den eldre versjonen av sagaen (1883: 239–244). Senere kom en viktig del av diskusjonen om Jvs. til å dreie seg om dette. Krijn (1914: 22–24) støttet Carl af Petersens oppfatning. Gustav Indrebø (1917: 55 f.) kom imidlertid med nye argumenter for Storms standpunkt. Indrebø argumenterte bl.a. med at 510 gjengav visse detaljer annerledes enn Fsk., og at 510 utelot viktige trekk som finnes i Fsk., mens den ellers synes å samle alt tilgjengelig stoff. Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 204–205) fant under en viss tvil¹⁶ å kunne gi sin støtte til Indrebø, og senere har Storm/Indrebøs konklusjon vært allment godtatt.

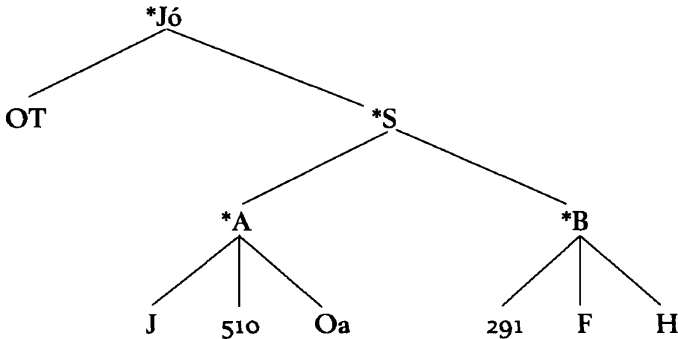
Stand der Forschung kan etter dette uttrykkes i følgende stemma:



¹⁶ Aðalbjarnarson refererer til Indrebøs argument om at mange detaljer mangler i 510 selv om de finnes i Fsk., og mener at dette i endel tilfeller skyldes at de vanskelig kan innpasses i 510-teksten fordi de strider mot de eksisterende opplysningene i teksten.

Forholdet mellom de fem sagaredaksjonene (ifølge Hempel)

De to mest omfattende studiene av forholdet mellom de forskjellige versjonene av Jvs. er Sophia Adriane Krijn (1914) og Heinrich Hempel (1922–1923), som bygger på Krijn. Særlig Hempels studie mener jeg er et fruktbart utgangspunkt for en videre analyse av forholdet mellom de enkelte versjonene av sagaen. Hempel (1922–1923: 37 f.) setter opp følgende stemma:



*S betegner her den eldste form av selve Jvs. Med OT betegner Hempel enkelte bruddstykker av *Den større saga om Olav Tryggvason* som skiller seg ut fra de tilsvarende stykkene i redaksjonene av Jvs. *J6 betegner *den felles kilden* som disse bruddstykkene og selve sagaen bygger på. Oa betegner interpolasjonene fra Jvs. i AM 310-teksten av Odds saga om Olav Tryggvason (kap. 15 og 33, samt noe av kap. 18).

Idet Hempel bygger på Krijn, deler han de bevarte redaksjonene av selve Jvs. (medregnet interpolasjonene i Odds saga) inn i to undergrupper som han kaller A og B. B-gruppen omfatter 291, F og H, mens 510 og J kommer under A-gruppen. I motsetning til Krijn regner imidlertid Hempel A-gruppen som *den eldste*. Interpolasjonene av Jvs. i Odds saga, Oa, plasserer Hempel i A-gruppen. Også bruddstykkene i *Den større saga om Olav Tryggvason*, OT, mener Hempel ligger nærmest A-gruppen.

Opprinnelig baserte Krijn denne inndelingen på ett enkelt punkt i teksten (pkt. 7a nedenfor). Hempel har i tillegg angitt 21 punkter der A-gruppen skiller seg fra B-gruppen. Ettersom bevisføringen i dette tilfellet har stor betydning, gjengir jeg her samtlige 22 punkter etter Hempel (1922–1923: 38–44). I oversikten nedenfor har jeg for J, OT og

Oa's vedkommende forandret Hempels sideanvisninger til å gjelde de utgavene som er oppgitt i innledningen foran. Det er brukt samme nummerering som hos Hempel for pkt. 1–20. Pkt. 7a viser til punktet som Krijn angir, og pkt. 8a er et punkt som Hempel (1922–23: 38) nevner i tilknytning til dette:

Avvik mellom A-gruppen og B-gruppen ifølge Hempel:

1. A: J 112,3 510 10,26
 B: 291 43,11 F 157 H 9,23

«Nur J 510 sagen ausdrücklich, daß nach feststehender Sitte der Dänenkönig Gastgebote von seinen Freunden empfing, und vom einem zum andern zog.»

2. A: J 112,22 510 11,31
 B: 291 45,15 F 158 H 10

«Des Königs zorniges *gack i burt!* hat die B-Gruppe nicht.»

3. A: J 115,27 510 20,9
 B: 291 54,6 F 162 H 12,13

«Nach A zieht Fjǫlnir den Pfeil aus des toten Königs Wunde, dann hält er Rat mit den Genossen. In 291 F ist das Herausziehen des Pfeiles ungeschickt in der Mitte der Szene geschoben. H hat zu bessern versucht und es ans Ende gerückt.»

4. A: J 117,10 510 23,22
 B: 291 57,11 F 163 H 12,31

«A sagt nur, daß Pálnatóki seinen Sohn Áki als Verwalter seines Besitzes zurückließ. B fügt dem hinzu, daß er Sveinn gebeten habe, sich Ákis anzunehmen, was der König auch tat.»

5. A: J 118,10 510 26,19
 B: 291 60,24 F 165 H 14,1

«Als Pálnatóki seinem intriganten Oheim Fjǫlnir da Haupt spaltet, ruft er nach A höhnend: „Du wirst niemanden mehr verleumden“.»

6. A: J 119,12 510 29,1
 B: 291 63,13 F 166,12 H 15,2

«Die Gesetze des Jomswikingerstaates sind in den einzelnen Fassungen verschieden geordnet. Wieder stimmen J und 510 überein. Die wichtigste Berührung besteht darin, daß beide am Schlusse als Nummer 12 die Bestimmung bringen, jeder sei auszustoßen, der die Gesetze verletzt habe. Eine solche Bestimmung fehlt in H ganz; 291 und F enthalten sie zwar auch, aber ungeschickterweise nicht am Schluß, sondern nach dem 5. Punkt eingeschaltet [...].»

7. A: 510 47,14 Oa 109,21
 B: 291 86,22 F 176 H 21,27

«Nur A sagt hier, daß der in Gefangenschaft zu lockende König wenige Begleiter bei sich haben soll.»

7a.¹⁷ A: J 125,10 510 48,31 Oa 110,17 OT 175,6
 B: 291 87,20 F 176 H 28,12

«Sigvaldi liegt mit drei Schiffen an der seeländischen Küste und gibt Anordnung, König Sveinn nur mit 30 Mann das erste Schiff betreten zu lassen und dann die Brücke einzuziehen. In gleicher Weise soll man nur 20 Mann auf der zweite, 10 Mann auf der dritte, äußerste Schiff lassen. In 291 F H ist der dritte Teil des Befehls ausgefallen, was eine sehr fühlbare Härte ergibt [...].»

8. A: 510 48,32 Oa 110,18 OT 175,15
 B: 291 87,26 F 176 H 21,27¹⁸

«B erwähnt hier den König nicht.»

8a.¹⁹ A: J 125,17 510 49,23 Oa 111,17 OT 176,9
 B: 291 88,20 F 177 H 22,7

«Die A-Gruppe und OT erzählen, daß Sigvaldi den König mit beiden Armen in der Mitte umfasste und festhielt, während er die Abfahrt befahl: (510) ... *þa tok Sigualldi badum hondum um kong midiann og hellt honum med ollu fast* ... B sucht den Vorgang noch genauer zu

¹⁷ Hempel 1922–1923: 37, jfr. Krijn 1914: 36–37.

¹⁸ Hempel 1922–23: 40 oppgir 22,69 [sic].

¹⁹ Hempel 1922–23: 38

fassen: (291) þa tok Sigvalldi annari vm herðar konunginóm en annari vnnidir hõrnnð honóm . . .»

9. A: 510 50,17 Oa 111,27
B: 291 89,22 F 177

«Hier erwähnt B wie OT, daß die Jomswikinger Sigvaldis Angaben über Gunnhildr einstimmig bestätigen.»

10. A: 510 50,28 Oa 111,33
B: 291 90,4 F 178 H 22,15

«B erwähnt allein, daß Sigvaldi auf seiner Reise zu Burisláfr 100 Mann mitnahm.»

11. A: J 126,4 510 51,13
B: 291 90 F 178 H 23

«A betont, daß jede schlechte Behandlung Sveins, der ein so mächtiger König sei, vermieden werden müsse, um nicht gefährliche Folgen heraufzubeschwören.»

12. A: J 127,5 510 54,5
B: 291 93,8 F 179 H 23,31

«Nur in A wird ausdrücklich davon gesprochen, daß Sveinn sich werde rächen wollen.»

13. A: J 127,9 510 54,32
B: 291 93,21 F 179 H 23,33

«A berichtet hier genauer, es wird erwähnt, wie die Jomswikinger in die Halle des Königs geleitet werden und wie Sigvaldi der Platz direkt dem Hochsitz gegenüber angewiesen wird. [. . .]»

14. A: J 135,27 510 80,16
B: 291 116,19 F 192 H 29,3

«Als die Jomswikinger gegen das Unwetter zu kämpfen haben, erweist es sich als besonders verhängnisvoll, daß sie in der Hitze des Mittags die Kleider abgeworfen haben und der Kälte gegenüber nun schutzlos sind. Soviel steht in B, aber A fügt hinzu, daß sie nur die Panzer anhielten. J: *et lorícis solummodo corpus amicti erant*. 510: *so at þeir hófðu engi õnnur klæði enn her-klæði*. [. . .]»

15. A: J 136,10 510 81,25 f.; 84,16–21
 B: 291 117,16 F 192 H 30,11

«A hebt ausdrücklich hervor, daß nach dem Auftreten der beiden Hexen die Verluste überwiegend auf die Seite der Jomswikinger fallen, und daß deshalb Sigvaldi sich zur Flucht entschließt. B lässt Sigvaldi unmittelbar, nachdem die beiden Hexen sich gezeigt haben, zur Flucht aufrufen. [...]»

16. A: J 136,22 510 86,10
 B: 291 118,18 F 194 H 30,21

«Als Sigvaldi fliegt, wirft Vagn zornig einen Speer nach ihm, der jedoch einen anderen Mann trifft, da Sigvaldi nicht am Steuer sitzt. Darauf ruft Vagn dem Fliehenden eine hohnvolle Strophe nach, um ihn doch nicht ganz ungestraft entkommen zu lassen. Diese Anordnung, gewiß die natürliche, gilt nur in A.»

17. A: J 137,19 510 89,5
 B: 291 120,22 F 195 H 31,7

«Nach B wird Guðbrandr ór Dqlum kurz vor Tagesanbruch erschossen, nach A mitten in der Nacht. [...]»

18. A: J 140 510 101
 B: F 203 H 35,27

«Nur in B ist die durch Jdr. bestätigte Angabe erhalten, daß Búi zum Drachen geworden sei und in Hiþrungavágr auf seinen Goldkisten liege. [...]»

I de to siste punktene er B-gruppen bare representert ved 291:

19. A: J 105,26 Oa 50,13
 B: 291 28,12 OT 140,12

«Nach J und Oa wird Óle erst hinzugerufen, als niemand mehr Rat weiß, obwohl wenigstens in Oa [...] schon gesagt war, daß er von vornherein an der Beratung teilnahm; letzteres setzen 291 und OT ebenfalls voraus. Hier ist also ein verschlechterung von A zu konstatieren.»

20. A: J 108,20 Oa 53,12 OT 147,10
 B: 291 34,28

«OT wie Oa sagen hier, daß die zwei Jarle mit allen ihren mitgebrachten und noch 8 weiteren norwegischen Schiffen flohen. J gibt überhaupt nur 8 Schiffe an. 291 nennt dagegen keine Zahl, sondern läßt die Jarle mit allen ihren Schiffen fliehen.»

J. Benediktssons kritikk av Hempels skjema

Hempel's skjema er blitt kritisert av J. Benediktsson (1957: 119–121), som mener at J, 510 og Oa *ikke* danner en egen gruppe:

Hempel's argument for a group composed of J, 510 and ÓT(A) will not stand critical examination, and we must be content with the negative conclusion that the three redactions are independent of one another. (1957: 121)

J. Benediktsson modifierer imidlertid dette synspunktet når han senere drøfter muligheten for at J og 510 danner en egen gruppe sammen med Fsk.:

In a number of cases J has material in common with Fsk. and in some of these instances 510 also agrees with them. Furthermore, there are some correspondences between 510 and J which have no parallel in any of the other redactions. As mentioned above, it must be presumed that in certain passages 510 and Fsk. have as their common source a lost older version of Jvs. The possibility exists therefore that J also made use of the same source, and it is consequently convenient to consider all these instances together. (1957: 131–132)

Spørsmålet blir da om Oa kan sies å tilhøre den samme gruppen. Hempel gir åtte eksempler der Oa overalt samsvarer med 510 eller J (pkt. 7, 7a, 8, 8a, 9, 10, 19, 20). Benediktsson går bare inn på pkt. 9 og 19 (1957: 120), og jeg kan ikke se at hans innvendinger alvorlig rokker ved Hempel's teori.

Andre eksempler på forskjell mellom A- og B-gruppen

I tillegg til de punktene som Hempel angir, er det også mulig å finne andre som viser forskjell mellom A-gruppen og B-gruppen:

21. A: J 113,10 510 12,20
B: 291 46,27 F 158,27 H 10,19

A har direkte tale, mens B har indirekte.

22. A: J 113,32 510 14,5
 B: 291 49,1 F 159,25 H 11,3

A har direkte tale, B indirekte.

23. A: J 114,21 510 18,3
 B: 291 52,5 F 161,2 H 11,23

A har direkte tale. 291 og F har indirekte. H har derimot direkte tale, muligens fordi dette tjener til å forkorte teksten. Jfr. 291: *Palnatoki lysir yfir því at haN ætlaz at fara ór laNdi vm sumarit oc til bretlaNz*; F: *Palnatoki lysir yfir því at hann mun fara ór lande um sumarit ok fara til Bretlandz*; H: *Enn ek etla til Bretlannndz i sumar*. Jfr. 510: *og mun eg fara, seger Palnatoki, þetta sumar til Bretlandz [...]*.

24. A: J 118,13 510 27,5
 B: 291 61,16 F 165,19 H 14,8

Når Palnatoke drar fra kong Svein etter bruddet, sier bare B-gruppen at han drar rett hjem til Bretland, jfr. neste punkt.

25. A: J 118,18 510 27,11
 B: 291 61,24 F 165,26 H 14,10

I A-gruppen nevnes Palnatokes hjemkomst til Bretland i forbindelse med opplysningen om at kona hans døde.

26. A: J 118,20 510 27,12
 B: 291 61,26 F 165,27 H 14,10

A-gruppen legger større vekt på Palnatokes sorg, jfr. J: *Cujus obitus tantum Palnatokoni doloris et mestitiæ peperit, ut [...]*; 510: *þat þotti honum mikil skadi. Palnatoki undi eigi i Bretland epter andlat konu sinar [...]*. B har bare den siste setningen.

27. A: J 127,8 510 54,21
 B: 291 93,16 F 179,32

A-gruppen forteller at Sigvalde drar til kong Sveins gjestebud med de beste menn i Jomsborg. B-gruppen sier bare at han har med seg mye folk.

28. A: J 127,18 510 55,30
 B: 291 94,24 F 180,22 H 24,4

Ordstillingen er ulik i A og B, jfr. J: *me ante triennium exactum Adalradum Angliæ regem aut regno pulsorum aut e vivis sublatarum*; 510: *at adur enn .iii. uetur eru lidner, skal eg uera kominn med her minn uestur i Eingland [...] so at Adal-radur kongr skal annat-huort fallin eda fluinn ur landi [...]*. I B kommer tidsbisetningen lenger ut, jfr. F: *ek skal elltan hafua Adalrad Einglakonung af riku sinu adr lidnar se hinar þridiu uetrnætr edr felldan ella[.]*

29. A: J 139,24 510 98,3
 B: F 201,16 H 34,10

Vagn vil ikke ha grid hvis ikke de andre jomsvikingene også får det. Dette uttrykkes klarere i A enn i B, jfr. 510: *Ecki uil ek þiggia lif at þer, Eirikur! nema þeim ollum se grid gefinn minum monnum, er epter lifa*; J: *Post id Erico pacem offerentes, Vagnus eam se respuere ajebat, nisi omnes superstites Jomsburgenses in gratiam reciperentur*. Jfr. F: *þui at eins þiki mer betra at þiggia grid at þer Æirekr ef þeim ollum eru grid gefin er eftir eru uorra felaga[.]*

Dette synes altså å bekrefte eksistensen av en A- og B-gruppe. Spørsmålet blir da om Hempel har grunnlag for å hevde at A-gruppen er den som oftest står nærmest originalens tekst. Her kan man innvende at Hempel bygger på en forutsetning om at den eldste versjonen samtidig er den «beste», dvs. den mest fullstendige og den mest logiske, noe som ikke alltid trenger å være tilfelle. Selv om vi tar nevnte forbehold, ser det ut til at vi har grunnlag for å hevde med Hempel at A-gruppen representerer den mest opprinnelige teksten. Det viktigste argumentet er at i hele 14 av punktene ovenfor er det A-gruppen som har bevart den mest fullstendige teksten (1, 2, 5, 7, 7a, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 26, 27). Til sammenligning finner vi bare fire punkter der B-gruppen har mest fullstendig tekst (4, 10, 18, 19). Til dette kommer at J. Benediktsson (1957: 119–120) tilbakeviser at det er forskjell mellom A- og B-gruppen for pkt. 18 og 19. I samme retning peker det at vi har fire punkter der det er positivt samsvar mellom A-gruppen og OT (7a, 8, 8a, 20), mens vi bare på ett punkt (9) finner sikkert samsvar mellom OT og B-gruppen (ettersom Benediktsson med rette utelukker pkt. 19). Dette skulle bety at Hempel har sine ord i behold når han omtaler A-gruppen som *die ältere Gruppe*.

Vi får altså en markant forskjell mellom A- og B-gruppen når det gjelder antall opprinnelige trekk som den andre gruppen mangler. Som

vi skal se, bekrefte dette bildet når vi sammenligner A- og B-gruppen med de tekstene som representerer den eldre versjonen av sagaen. Ut fra dette mener jeg man har grunn til å anta at B-gruppen *stammer fra* et håndskrift i A-gruppen, ettersom forskjellen i pkt. 4 og 10 kan forklares enten som forkortelse i A, eller som tillegg i B, siden dette er detaljer uten betydning for sammenhengen.

Fsk.s forhold til Jvs.-redaksjonene

Fsk.s forhold til A- og B-gruppen

Hempels stemma opererer altså med de to tapte redaksjonene *A og *B som oppgis å stamme fra Jvs.s grunnform *S. Hvordan forholder Fsk.s tekst seg til A- og B-gruppen?

Sammenligner vi Fsk.s tekst med tekster som representerer A- og B-gruppen, finner vi at Fsk. følger A-gruppen på punkter der det er forskjell mellom de to gruppene:

A:	Fsk.:	B:
et ad Selandiam non procul à loco, in qvo Rex Sveno convivium agitabat, appellit (J: 125)	oc com við Siolannð scamt i fra þui er Svæinn konongr var at væizlu. (Fsk.: 81)	at Sueinn konongr er þar skamt a burt a uæizlu (F: 176; jfr. 291: 87, H: 22)
at Sueinn kongur er aa ueizlu [...] skamt fra þui, er Sigualldi uar at kominn. (510: 48)		
Sigla þeir nu austur til Vindlandz, þar til er þeir koma i Joms-borg (510: 50)	oc sigldu med Svæini kononge til Ioms borgar (Fsk.: 81)	þeir fara nu síðan til Jomsborgar (F: 177; jfr. 291: 89, H: 22)
þa fara Iomsuikingar af landi ok hafa allt id bezta lid sitt. (510: 54)	[...] iarlenn [...] hafðe med ser alla hina rikastu menn [...] er i Iomsborg varo. (Fsk.: 84)	þa fara þeir or borginne med myklu lide. (F: 179; jfr. 291: 93, H: 23)
assumpto secum præcipuo Jomsburgensium flore (J: 127)		

þess streinge eg heit [...] at adur enn .iij. uetur eru lidner, skal eg uera kominn med her minn uestur i England (510: 55; jfr. J: 127)	strængdi hann hæit. at aðr en .iii. vætr være liðnir. skyldi hann fara með hær til Englanz (Fsk.: 85)	þess stræingi ek heit at ek skal elltan hafua Adalrad Einglakonung af riki sinu adr lidnar se hinar þridiu uetrnætr (F: 180; jfr. 291: 94, H: 24)
þa skal ek ei flya, fyr enn ek se eigi Siguallda i fylkingu, og merki hans er aa bak mier (510: 56)	oc flya æigi fyrr en um skut være skip Sigvallda tuer skiplængðir. ef vær bæriumk a skipum. en mærki hans a bak ef ver bæriumk a lannde uppi (Fsk.: 86)	þa skal ek æigi flya fyr en ek se hann or fylkingu ok ek se merkit firir [!] mer (F: 180; jfr. 291: 95)
Firir bord allir Bua þegnar! (510: 85; jfr. Oa: 62)	aller Bua þegnar laupa af borðeno (Fsk.: 98 fotnote = Fsk. A)	Fyrir borþ allir Bva liþar. (291: 118; jfr. F: 194, H: 30)

Et ytterligere eksempel er at A-gruppen (510, J, Oa) bruker betegnelsen *Burizleifr* liksom Fsk. Av B-gruppen bruker 291 og F skrivemåten *Burizláfr*, mens H har *Burizleifr*.

Mot et par av eksemplene ovenfor kan det innvendes at A-gruppen bare er representert ved 510. Likevel er dette eksempler på ulikheter mellom Fsk. og *hele* B-gruppen, der 510 i begge tilfeller samsvarer med Fsk. På den andre siden har det ikke lyktes meg å finne klare eksempler på samsvar mellom Fsk. og B-gruppen. J. Benediktsson (1957: 134) viser til Hempels pkt. 16, der Vagn kaster et spyd etter Sigvaldi og skjeller ham ut idet han flykter. Benediktsson mener at Fsk. i dette tilfellet følger B-gruppen. Imidlertid viser de forskjellige redaksjonene så stor variasjon på dette punktet at det her er vanskelig å sette opp et skille mellom A- og B-gruppen, slik Hempel gjør.

Fsk.s forhold til 510

Fsk.s forhold til 510 har vært det mest omdiskuterte punktet i Jvs.s stemma. Av det som er sagt ovenfor, går det fram at samsvaret mellom disse to kildene iallfall delvis kan forklares med at Fsk.s tekst går tilbake på et forelegg som har visse fellestrekk med hele A-gruppen. Men er dette den eneste forklaringen på samsvaret?

Vi kan danne oss et nokså sikkert bilde av hvordan Fsk.-forfatteren har forholdt seg til sine forelegg når vi sammenligner med *Morkin-*

skinna og bruddstykkene av *Eldste saga*. Det typiske er at Fsk. forkorter teksten og tilstreber knapphet i uttrykket, mens den forøvrig gjengir foreleggene nøyaktig. Dette skulle bety at særegenheter i Fsk.s Jvs.-tekst i regelen må skrive seg fra forelegget som Fsk.-forfatteren har brukt. Et eksempel er at Fsk. som eneste kilde har Skofte (*Tiðenda-skoftri*) som deltager i Hjørungavåg (Fsk.: 93), mens vi noen sider lenger ute kan lese at Eirik jarl drepte Skofte lenge før slaget (Fsk.: 105).

To ting er verd å merke seg angående Fsk.s Jvs.-tekst: Den er nokså sterkt forkortet i forhold til tekstene i 510, F og 291. Den står dermed på linje med H og J når det gjelder lengde. Dette skulle bety at opprinnelig identiske avsnitt ville ha en tendens til å få ulik lengde i løpet av overleveringen. For det andre viser Fsk. i en rekke tilfeller markante avvik i forhold til de fem redaksjonene. Et eksempel er personnavn:

Sagaredaksjonene:

Sigurðr kápa
Þorkell miðlangr
Sigurðr steiklingr
Þorkell skuma
Sveinn (Búason)

Fsk.:

Sigurðr hvíti
Þorsteinn miðlangr
Erlendr steik
Skumr
Haraldr (Búason)

Dermed får faktorene «forkortelse» og «avvik» betydning for analysen. Hvis f.eks. to avsnitt i Fsk. og 510 er bortimot identiske, skulle dette indikere at det her ikke er snakk om et opprinnelig samsvar, men at vi har å gjøre med et *senere lån*. Et interessant eksempel har vi i beretningen om (Fsk.=) Bue/ (510=) Vagn som speider før slaget ved Hjørungavåg:

510:

og fari þier eie hermannliga i okunnu landi og hafit langt til sott, so sem þier erud afburðarmenn miklir ok uilit enn auka yduart aagæte i þessi herfor; þier takit, sagdi hann, kid og kalfa, geitur og naut, suin og saude; uæri þat nu meiri frami at lata standa kyrt þetta fe og taka helldur biorninn, er naliga mun nu uera kominn aa biarnarbasinn, ef þier fait tekit hann. Uagn spyr þenna mann af nafni, en hann seigiz Ulfur heita.

Fsk.:

þer fareð æigi hermannlega a okunnu lannde oc langt til sott.
oc ero þer aburðar menn miklir oc vilið auka namn yðar i þesse for.
þer taked kið oc kalfa gæitr oc kyr.
oc være mæiri yðar frame at lata vera buet. oc taka hælldr biornenn er nalega man nu comenn a biarnbasenn ef þer faed stilltan.

Þa mællte Uagn: Fra huerium birne
segder þu adann, er oss mun
happ i at ueida? Þa suarar Ulfur:
Saa hinn sami biorn, ef nu ueide
þier hann eigi, þa mun hann
yður alla i munni hafa, adur enn
eigi lidur langt hedann. Þa mællte
Uagn: Segdu oss god tidinndi og
sonn, þau er oss skylt at uita, enn
uier skulum þat uel launa þier

(510: 90)

þa svaraðe Bui. fra hværium birni
sægir þu maðr þæim er oss man vera
happ at væida. Boandenn svaraðe.
sa enn same biorn ef nu væiði
þer hann æigi. þa man hann
alla yðr i munni hafa fyrr en
langt se heðan. þa svaraðe
Bui. sæg oss buannde god tidenndi oc
sonn. þau er oss er skylt at vita. en
ver munum þer þat væl launa.

(Fsk.: 67)

Her har vi altså et lengre avsnitt som samsvarer nesten ord for ord, bortsett fra at Fsk. mangler en setning. Riktignok er det forskjell når 510 nevner *kid og kalfa, geitur og naut, suin og sauda*, mens Fsk. har *kið oc kalfa gæitr oc kyr*. Det ser imidlertid ut til at Fsk.s uttrykk er det opprinnelige, for senere heter det i 510: *og uilltu oss satt segia fra hanns til-tektum, þa skalltu bædi unndan þiggia kyr þinar og geitur* (510: 67–68).

Interessant er det at 510-teksten ovenfor står nærmere **A-teksten** av Fsk. som ligger til grunn for Munchs og Ungers utgave fra 1847:

510:	Fsk. A:	Fsk. B:
og fari þier eie hermannliga i okunnu landi	þér farið eigi hermannliga í okunnu landi	þer fareð æigi hermannlega a okunnu lannde
og taka heldur biorninn [...] ef þier fait tekit hann	ok taka heldr björninn [...] ef þér fait tekinn .	oc taka hælldr biornenn [...] ef þer faeð stilltan .
Fra huerium birne segder þu adann, er oss mun happ i at ueida?	frá hverjum birni segir þú þar , sem oss man happ at veida?	fra hværium birni sægir þu maðr þæim er oss man vera happ at væida.
Þa suarar Ulfur:	Þa svaraði bóndi:	Boandenn svaraðe.
þa mun hann yður alla i munni hafa, adur enn eigi lidur langt hedann.	þa man hann alla yðr i munni hafa, er eigi liðr langt ifrá.	þa man hann alla yðr i munni hafa fyrr enn langt se heðan.
enn vier skulum þat uel launa þier	vér skulum vel launa þér.	en ver munum þer þat væl launa

I sin bok om *Fagrskinna* setter Gustav Indrebø (1917: 60–63) opp en liste på 34 punkter over samsvar mellom 510 og *Fagrskinna*, som mangler i de øvrige redaksjonene. Eksempler på dette er:

- 1) Beretningen i 510 om fredsforhandlingene mellom Sigvalde, kong Burislav og kong Svein er en kombinasjon mellom den felles versjonen og Fsk.s versjon.
- 2) 510s beretning om møtet mellom Håkon jarl og Geirmund har interpolasjoner som samsvarer med Fsk.
- 3) 510: 30: *Sigurðr huite eda kapa*. Bare Fsk. (A-versjonen) kaller ham *Sigurðr hviti* (Fsk.: 80 fotnote).
- 4) 510: 54 oppgir to forskjellige tall for skipene som drar fra Jomsborg til kong Sveins gilde: 180 (noenlunde samme antallet som i de andre redaksjonene) og 60 som i Fsk.: 87.
- 5) 510 er den eneste av redaksjonene som i likhet med Fsk. nevner Tindr Hallkelsson som en av Håkon jarls skaldar (510: 73, Fsk.: 95).

Dette er som tidligere nevnt det mest omdiskuterte punktet i Jvs.s stemma. Det man kan si, er at 510 *enten* bygger på selve Fsk. *eller* på et forelegg som forfatteren av Fsk. i så fall må ha fulgt ganske slavisk. Som det vil framgå av resultatene videre i denne undersøkelsen, har dette i alle fall vært et håndskrift som har fjernet seg en god del fra det man kan anta har vært den eldste versjonen av sagaen. Graden av overensstemmelse viser hvor nær dette forelegget i tilfelle har stått Fsk. Samtidig må man ta Indrebøs argumenter i betraktning. Bjarni Aðalbjarnarson (1937: 205) nevner også noen eksempler på at Fsk. har stoff som både Hkr. og 510 mangler. Imidlertid er dette argumenter som det er vanskelig å forholde seg til, sammenlignet med den lange rekken av eksempler på særlige samsvar mellom Fsk. og 510. Min konklusjon blir derfor at 510 har bygget på et håndskrift av Fsk., et håndskrift som har stått nærmere Fsk. A.

Fsk.s forhold til J

Spørsmålet er om J, liksom 510, har interpolasjoner som samsvarer med Fsk. Hvis vi sammenligner J med 510 på den ene siden, og med de øvrige redaksjonene på den andre siden, blir det klart at det i så fall må dreie seg om ytterst få eksempler. Det viktigste punktet er beretningen om jomsvikingene som kommer til Norge. J forteller altså at joms-

vikingene først kommer til Jæren, og dreper Geirmund. Deretter trekker de seg tilbake til Viken. Ogmund hvite (*Augmundus cognomine Albus*) drar for å varsle Håkon jarl. I 510 er rekkefølgen omvendt: Jömsvíkingene kommer først til Tunsberg, og brenner byen. Deretter kommer de til Jæren. Derfra drar Geirmund for å varsle Håkon jarl.

Det er imidlertid ting som tyder på at Js og 510s beretninger om Ogmund/Geirmund *ikke* er lånt fra Fsk. Beskrivelsen av Geirmund i 510 og Ogmund i J er nærmest identisk med den tilsvarende beskrivelsen i B-gruppen, representert ved F:

510:	J:	F
Sa madur er nef[n]dur Geirmundur, er þar uar i mestre uirdingu; hann uar lendur madur Haconar iarls og ungur at alldri, og uar hann mikils uirdur af iarlli. Geirmundur hafde mest forrad aa ladri og hafdi þar syslu af hendi iarls.	Cæterum vir quidam nobilis magnæ autoritatis et apud Haqvinum summo in pretio habitus, Augmundus cognomine Albus, Tunsbergo præerat. (J:129)	Sa madr er nefndr til sogunnar er Augmundr het ok var kalladr hinn huiti hann var lendr madr Hakonar jalls ok a ungunum alldri ok virdr mikils af jalli. hann hafde þa mest forrad firir bænum j Tunsbergi er þetta er tidenda.
(510:61)		(F:183)

I Fsk. står det bare: *Geirmundr het rikr bonde* (87).

På samme måte samstemmer J og 510 med de andre redaksjonene i fortsettelsen av beretningen:

510:	J:	F:
Han fer nu burt aa merkur og skoga, og so er sagt, at hann uæri uti .vi. dægur aa eydi- morkum, adur hann kom til bygda; og þegar hann finnur menn at mali, kemur hann þa i godann fagnad, er menn uita, huer hann er.	Qvinque autem continuos dies et noctes totidem in solitudine sub dio vivere cogebatur, anteqvam ad loca hominibus habitata pervenire posset. Tam honorifica autem inter omnes ejus erat fama, ut nemo non eum, qvocunqve tandem perveniret, benigne exciperet, et ei debita humanitatis officia præstaret.	idann ferr hann a merkr ok a skoga ok er þat sagt at hann liggir vti .vi. degr a skogum adr hann kemr til bygda. ok er hann kemr [til] manna þa hefir hann allan greida þann er hann þarf þuiat margir vissu skyniar a honum. (F: 184)
(510: 62)		

(J: 129)

Derimot er Fsk. den eneste kilden som forteller at ferden nordover foregår med skip: Gæirmundr liop til sioar oc fær ser skutu oc menn með oc for til þess er hann com a fundd Haconar iarls (Fsk.: 88).

Når J og 510 her har en dublett ved at de forteller om jomsvikingenes overfall *både* på Tunsberg og Jæren, er det mulig å tenke seg at dette har vært et opprinnelig trekk ved *A. I så fall vil jeg tro at rekkefølgen i J (først Jæren — så Tunsberg) representerer den opprinnelige versjonen. Grunnen er at siden denne versjonen måtte virke åpenbart ulogisk, ville det være naturlig at en senere redaktør ønsket å forandre rekkefølgen. Derimot ville det være mindre sannsynlig at en slik åpenbar forverring skulle komme som et resultat av en bevisst forandring av teksten.

Hvis vi antar at vi i dette tilfellet ikke har å gjøre med en interpolasjon fra Fsk., er det likevel et åpent spørsmål hvordan de *andre* eksemplene på særskilt samsvar mellom Fsk. og J skal forklares. J. Benediktsson (1957: 132 f.) har bl.a. notert følgende tilfeller der Fsk. og J avviker fra de andre kildene:

- 1) Olav Tryggvasons kone kalles *Geila* (J: 24, Fsk.: 111, 117). B-gruppen har *Geira*, mens 510 har *Garta* [!]. I Odds saga forekommer både *Geira* og *Garia* (1932: 31, 33, 190).
- 2) Begge nevner *Gissurus Hvite/Gizor hviti lænndr maðr ofan af Valldrese* som en av dem som kjemper mot Vagn (J: 132, Fsk.: 94). Fsk. forteller også at Gissur hvite blir drept av *Hávarðr hoggvandi* (Fsk.: 102), der de øvrige redaksjonene har *Guðbrandr hviti/Guðbrandr ór Dqlum*.
- 3) Bare Fsk. og J nevner *Ragnvalldr or Ærvik/Rognvaldus de Ærvik* blant de som kjemper i slaget (J: 132, Fsk.: 94).
- 4) Fsk. og J lar bonden bruke samme uttrykk om Håkon jarls styrke: *væit ec æigi hvart hann hæfir æit skip eda .ii. en æigi ero flæiri en .iii.* (Fsk.: 90); *duabus aut ad summum tribus stipatum navibus* (J: 131). 510 har her *med einu skipu*, som samsvarer med 291 og H *einskipa*.
- 5) Bare i Fsk. og J sier den ene av jomsvikingene at han vil stikke kniven i jorda hvis han kjenner noe etter at han er halshogget (Fsk.: 100, J: 138). De andre redaksjonene har *visa fram* (F: 198, H: 32, 510: 92).

Jeg mener dette er en sterk indikasjon på at J går tilbake på et forelegg som er et mellomledd mellom den eldste versjonen, her representert ved Fsk., og 510. Når de fem punktene ovenfor kan tilskrives betygd-

ning, skyldes dette at Fsk.s versjon er såpass sterkt forkortet sammenlignet med 510, F og 291. Samtidig har J. Benediktsson angitt en rekke punkter der J skiller seg fra de øvrige fire redaksjonene.²⁰ Vi kan på grunnlag av dette slå fast at 510s tekst ligger *nærmere* opp til B-gruppen enn det J gjør. At J-redaksjonen er eldre enn den redaksjonen som 510 bygger på, kan som sagt støttes av at dubletten som forteller om jomsvikingenes første angrep i Norge, er mer ulogisk i J enn i 510.

Forholdet mellom redaksjonene i B-gruppen

Kan man foreta en ytterligere inndeling av de tre redaksjonene i B-gruppen? Hempel (1922–1923: 44–47) peker på enkelte eksempler der 291 og H har *felles avvik* i forhold til F og en eller flere representanter for A-gruppen, bl.a. følgende:

1.	A:	J	111,21	510	9,30		
	B:	291	42,12	F	156	H	9,15

«Nach 291 H beschliessen Ólǫf und Björn gemeinsam über das Angebot an Pálnatóki, Jarl Stefnir ist dabei ganz ausgeschaltet. Nach F und 510 beschliesst der Jarl mit seiner Tochter zusammen (J [...] läßt nur Ólǫf handeln).»

2.	A:	J	121,19	510	35,23		
	B:	291	70,23	F	169	H	17,25

«F und J geben hier 4 Schiffe mit 2 Hundert (gemeint sind GroÙhunderterte, also 240) Mann Besatzung an: das gewöhnliche Verhältnis. 291 H geben 3 Schiffe und 2 Hundert (=240) Mann an, was entschieden zu hoch ist. 510 hat 4 Schiffe und 300 Mann, wobei die zweite Ziffer wohl verderbt ist.»

3.	A:			510	48,25	Oa	110,13	OT	175,23
	B:	291	87,21	F	176	H	17,25		

«Nur 291 H erwähnen hier ausdrücklich, daß es 600 Mannen waren,

²⁰ 1957: 128–131 ['J has material which is not found in the other redactions of Jvs.']; 1957: 131–135 ['In a number of cases J has material in common with Fsk. and in some of these instances 510 also agrees with them.']; 1957: 136–139 ['Finally, we shall note a number of peculiarities in J [...]'].

die den König zum Meere begleiteten. Dagegen F: *med allt lid sitt*, und ebenso 510, Oa, OT.»

Hempel (1922–1923: 46) mener at disse og andre eksempler sterkt taler for en undergruppe av 291 og H.

I sin utgave av 510 nevner C. af Petersens (1879: xx) et eksempel som synes å støtte Hempel på dette punktet: 510 : *en þau klædi uoru so fe-mikil, at þar koma til .x. merkur gullz* (510: 37). F: 170 følger her 510, mens 291: 73 og H: 18 har *.xx. merkr gullz*. Et annet eksempel som han nevner (1879: xxi), er antallet skip som Sigvalde sier han trenger for å dra til Norge:

Sigualldi suarar: "Skjott er þat at seigia: .xl. skipa, þeirra er oll se uel uondud at monnum og uopnum." (510: 59)

Også i dette tilfelle har F: 180 40 skip som 510, mens både 291: 98 og H: 25 har 60.

Er det så mulig å si noe nærmere om hvordan de tre redaksjonene forholder seg til hverandre? C. af Petersens' resultater kan gi oss en viss pekepinn på dette. Teller vi sammen hans eksempler på samsvar mellom 510 og B-gruppens redaksjoner, får vi følgende tall:

Samsvar med 510:

F:	13 eks.
H:	10 eks.
291:	7 eks.

Det interessante er at J. Benediktssons (1957: 122–124) undersøkelse av samsvar mellom J og de øvrige redaksjonene gir ganske parallelle resultater:

Samsvar med J:

F:	6 eks.
H:	3 eks.
291:	1 eks.

Dette synes å bekrefte at F er den av de tre redaksjonene som står nærmest A-gruppen, mens 291s tekst er den som har fjernet seg mest fra den samme. Dette resultatet understrekes ved at H, som er sterkt forkortet, oppviser flere eksempler på samsvar med 510 og J enn det

291 gjør. Disse resultatene kan man sammenholde med utdrag av Finnur Jónssons (1923: 656) beskrivelse av de enkelte tekstene:

[...] Teksten i 291 er den minst tiltalende af alle, medens Flat.s er ligesom en grad ældre og bedre [...]. Overfor disse bearbejdelser (håndskrifter) indtager nu Sth. en ejendommelig stilling, idet den gennemgående er kortere, dog kun i stilen, men ikke med hensyn til det positive indhold [...]. Sjælden findes noget mere af reelt indhold i 291 [...].

Den overraskende konklusjonen vi kan trekke av dette, er den at den redaksjonen av Jvs. som er bevart i en svært alderdommelig form — og derfor har vært regnet som den eldste av sagaredaksjonene —, i stemmatisk forstand kan regnes som den yngste av samtlige versjoner av sagaen!

Spørsmålet om Jvdr.s stilling

Jvdr.s forhold til A- og B-gruppen

Jvdr. av biskop Bjarni Kolbeinsson (d. 1223) fremstår som en av de eldste kildene til historien om jomsvikingene. Grunnene til dette er både opplysningene om forfatteren og de overensstemmelser den har med Fsk.s beretning. Forskerne har likevel hatt vanskelig for å bestemme hvilken versjon den eventuelt går tilbake på (af Petersens 1879: 120, Krijn 1914: 79–80, Hempel 1922–23: 47–53).

Den siste delen av Jvdr., fra strofe 38 til 45, handler utelukkende om Vagn. Over fire strofer gjengir dråpaen utførlig det opptrinnet som i sagaen danner avslutningen av beretningen om slaget: Torkjell Leira vil halshogge Vagn fordi Vagn sier han vil eie datteren hans, men Vagn dreper ham i stedet. Eirik jarl tilbyr Vagn grid, men Vagn ønsker at også de andre skal få det. Eirik går med på det, og lar siden Vagn få gifte seg med Torkjell Leiras datter Ingebjørg (Jvdr. 42–45). Disse detaljene stemmer nøye med sagaens versjon, som er best bevart i F og 510 siden 291 er defekt på slutten. I Jvdr. str. 43 heter det:

Vilt — kvað hringa hreytir
hyggju-gegn at Vagni —
élsvellandi yðvart
Yggjar lif of þiggja?
Eigi munk, nema efnak

— ungr — þats heit nam strengja,
 — svá kvað Ullr at jarli
 egghriðar — fjör þiggja.

«Vil du,» sagde den forstandige mand til Vagn, «kriger, modtage dit liv?» «Ikke vil jeg modtage mit liv, med mindre jeg kan udføre, hva jeg har aflagt løfte om;» så talte den unge kriger til jarlen. (Skjalde-digtning B II: 10)

Jvdr. bruker her det noe uvanlige uttrykket *þiggja lif*. I Jvs. brukes mange ganger *þiggja* om det å få grid, samtidig som den varierer uttrykket:

þiggja undan (291: 126, 127; F: 200, 201; 510: 97)

þiggja grid (510: 96, 98; F: 201)

þiggja lif (291: 128; F: 201; 510: 98).

Her er det interessant å sammenligne hva de fire redaksjonene skriver på dette punktet:

F:	H:	510:	J:
ok þa mællti	þa mællti vagn þui	Þa mællti Uagn:	Post id, Erico
Uaggn. þui at eins	at eins þicki mer	«Ecki uil ek þiggja	pacem offerente,
þiki mer betra at	betra at lifa at	lif at þier, Eirikur!	Vagnus eam se
þiggja grid at þer	þeim segrið gefin	nema þeim ollum	respuere ajebat,
Æirekr ef þeim	aullum varum	se grid gefinn	nisi omnes
ollum eru grid	felaugum ella	minum monnum,	superstites
gefin er eftir eru	farim ver eina for	er epter lifa, eda	Jomsburgenses in
uorra felaga. elligar	allir.	ella munu uier	gratiam
munu ver fara allir	(H: 34)	aller eina for fara.»	reciperentur
saman forina		(510: 98)	(J: 139)
felagar.			
(F: 201)			

Her er det for det første den forskjell at 510 bruker uttrykket *þiggja lif*, mens F bruker *þiggja grid*. For det andre finner vi en forskjell mellom A-gruppen (510 og J) og B-gruppen (F, H) idet A-gruppen uttrykker Vagns avvisende svar klarerer enn F, H: *Ecki uil eg þiggja* [...] *nema* [...]; *se respuere ajebat, nisi* [...]. Det er et ganske slående samsvar mellom Jvdr. str. 41 og 510s tekst. For det første har vi en tydelig likhet mellom 510s *Ecki uil ek* [...] *nema* og dråpaens *Eigi munk, nema*. For det andre finner vi som sagt det uvanlige uttrykket *þiggja lif* begge steder.

Overensstemmelsen mellom Jvdr. og A-gruppen bekreftes av str. 35:

Bað fyr borð at skyldi
bøðsvellandi allir
(þá frákr vopnum verjask
Vagns lið) Búa þegnar,
áðr hreggoði hjörva [x]
hraustr með þungar kistur
(sá var illr af aurum)
ótrauðr á kaf réði.

«Krigeren bød, alle Bues mænd skulde springe over bord, — da har jeg hørt at Vagns mandskab værgede sig med våben —, för den tapre kriger ufortrøden styrtede sig i dybet med de tunge kister; han var karrig på sit guld.»

Her har vi igjen en forskjell mellom B-gruppen og 510. Den siste bruker samme uttrykk som dråpaen: *Firer bord allir Bua þegnar!* (85). B-gruppen har: *Fyrir borþ allir Bva liþar* (291: 118, jfr. F: 193 og H: 30).

Derimot finner Hempel at det er overensstemmelse mellom B-gruppen og Jvdr.s 37. strofe:

Nam eldbroti Yggjar
ýgr fyr borð at stíga;
út bar hann af húfum
hraustr Gullbúi kistur;
ok optliga eptir
óblauðir þar síðan
kneigu lýðir lita
langan orm á hringum.

«Den voldsomme kriger steg over bord; han, den tapre Guld-Bue, tog sine kister med sig fra borde; og ofte har fryktløse mænd senere deretter kunnet se en lang orm ligge på ringe.»

Hempel refererer til F: 203 og H: 35, og kommenterer det slik:

Nur in B ist die durch Jdr. 37 bestätigte Angabe erhalten, daß Búi zum Drachen geworden sei und im Hjørungavágr auf seinen Goldkisten liegen. Ich zweifle nicht, daß B hier ursprünglich ist, denn die ganze Geschichte von Búis Goldkisten ist ziemlich tief in die Erzählung verankert. (1922–1923: 42)

La oss se nærmere på teksten i H og F:

H:

Enn þat er margra manna saugn
 at Bui hafi orðit at ormi
 ok lagz a gull sitt.
 er þat til þess haft
 at hafa menn seð orm a Hiaurunga uagi
 kann þat ok uera at nockur uand uettr
 hafi lagz a þat fe ok syniz þar síðan.

(H: 35)

F:

En þat er sognn manna síðan
 at Bui hafui at ormi ordit
 ok lagizst a gullkistur sinar.
 en ver hyggium þat til þess haft vera
 at þar hafui ormrinn setzst a Hiorungavagi
 ok kann vera at nokkur ill uætttr
 hafui lagizst a fet ok synnzst þar síðan.

(F: 203)

De siste ordene i den lange setningen får ekstra trykk. Hvilke ord som danner avslutningen, vil naturligvis variere fra en versjon til en annen. Derfor virker det påfallende at akkurat de samme ordene **þar síðan** også forekommer i utgangen av den tredje siste linjen i strofen:

ok optliga eptir
 óblauðir **þar síðan**
 kneigu lýðir lita
 langan orm á hringum.

Hempel har likevel ikke rett når han knytter denne strofen bare til B-gruppen. J. Benediktsson (1957: 120) viser at også J nevner gullskatten og ormen, men på et annet sted i fortellingen, nemlig idet Bue springer over bord:

qvo facto, cum scriniis auro onustus, qvæ Strutharaldo qvondam eripuerat, in mare prosiliit, qvem communis omnium fert opinio in angvem versum ingentem, auro incubantem sinum istum occupare, Angvem enim post id multoties conspectum perhibent. (J: 136)

Dette stemmer helt med sammenhengen i diktet. Det kan også se ut som om teksten i J stemmer nærmere overens med teksten i strofen enn det B-gruppen gjør.

Av dette kan vi slutte at Jvdr. på flere punkter viser tydelige spor etter et prosaforelegg. Dette forelegget viser på de nevnte punktene overensstemmelse med A-versjonen av Jvs.

Jvdr.s forhold til Fsk.

Vårt utgangspunkt blir da at Jvdr. bygger på en prosakilde som den synes å gjengi relativt nøyaktig. Hvordan forholder da denne versjonen seg til henholdsvis Fsk. og de fem sagaversjonene? La oss først se

hvilke felles trekk det er mellom Jvdr. og Fsk.:

1. Både Jvdr. og Fsk. begynner beretningen med å fortelle om Harald Gormssons kamper i Vendland. Fsk. forteller at Harald grunnla Jomsborg. Ingen av dem nevner Palnatoke. (Jvdr. str. 7, Fsk.: 80)²¹
2. Begge lar berserkene Håvard Hoggande og Aslak Holmskalle følge Bue. Fsk. forteller at de to avla løfte ved minnegildet om å følge Bue. Jvdr. nevner navnene deres i forbindelse med Bues løfte. I sagaredaksjonene blir Bue overlatt de to etter minnegildet, og Bue lar etterpå Aslak følge Vagn. (Jvdr. str. 13, Fsk.: 86–87)²²
3. Begge skriver (liksom J) at jomsvikingene aller først kommer til Jæren på julenatten. (Jvdr. str. 17, Fsk.: 87). I den anledning er det bare Fsk. og Jvdr. som nevner retningen nord-sør: *nu fara þeir norðr* (Fsk.: 87); *Sagt var, at sunnan heldu/snyrtimenn of hrannir* (str. 16). I sagaredaksjonene heter det: *Ioms-uikingar fara leidar sinnar* (510: 60); *Nu fara þeir ferðar sinnar* (F: 183).
4. Siden Jvdr. str. 17 nevner Geirmund, er det rimelig å tro at den bygger på et forelegg der Geirmund, liksom i Fsk., bringer Håkon jarl bud om jomsvikingene. J nevner Geirmund, men der blir han straks drept, og det er Ogmund Hvite (*Augmundus Albus*) som fra Viken bringer bud til Håkon. Hverken Fsk. eller Jvdr. nevner at jomsvikingene har vært i Viken, noe samtlige sagaredaksjoner gjør.
5. I slaget står Håkon mot Sigvalde helt fra begynnelsen (Jvdr. str. 24, Fsk.: 94). I sagaredaksjonene er det fra først av Svein jarl som skal kjempe mot Sigvalde, mens Håkon *skal leika laus uit; hann skal stydia ok styrkia þessar fylkingar alla[r] samann aa moti Ioms-uikingum* (510: 72).
6. Fsk. forteller at jomsvikingene har *fem* høvdinger i slaget: Sigvalde jarl, Sigvaldes bror Torkjel Håve, Bue Digre, Bues bror Sigurd Hvite eller Kåpe; Vagn Åkeson (Fsk.: 94). Dette stemmer med Jvdr. str. 6, der det snakkes om *fimm høfðingja snemma*, og str. 9, der disse nevnes ved navn. Alle sagaredaksjonene opererer med *séks* høvdinger i slaget i og med at Bjørn den Bretske kommer i tillegg.
7. Både i Jvdr. og Fsk. står Bues kamp sterkest i fokus, ved at vi får flest konkrete opplysninger om denne: Jvdr. str. 25, 26, 34, 36, 37; Fsk. 96,13–97,6 og 97,20–98,19). I sagaredaksjonene får Vagn

²¹ Krijn 1914: 81, Hempel 1922–23: 51

²² Maurer 1867: 110, Krijn 1914: 83

Åkeson en mer fremtredende plass, bl.a. som følge av at Aslak Holmskalle er knyttet til ham (jfr. pkt. 2).²³

8. Vagn blir tatt til fange med 30 mann (Jvdr. str. 39, Fsk.: 99). I sagaredaksjonene nevnes 60 mann (J: 137, F: 195) og 70 mann (510: 88, 291: 120, H: 31).
9. Jomsvikingene blir halshogget med *øks* (Jvdr. 42, Fsk.: 102). I sagaredaksjonene blir det brukt *sverd* (510: 97).

Man har ment at Fsk. har brukt Jvdr. som kilde.²⁴ Det viktigste argumentet er at Fsk. i setningen *þæir coma hæer sinum iola nott at laðre* (Fsk.: 87) gjengir allitterasjonen i Jvdr. str. 17:

Sagt var, at rauðra randa
reynendr flota sínum
jólanótt at Jaðri
Jómsvikingar kvæmi.

Nå forutsetter dette at både J og 510 har lånt fra Fsk. på dette punktet, jfr. J: *Ille cursu potitus secundo in vigilia nativitatis Domini ad pagum Jadar appulit* (J: 129). Ovenfor har jeg argumentert for at dette punktet *ikke* er lån fra Fsk.

Et annet punkt som kan tale for at Fsk. er påvirket av Jvdr., er når Jvdr. avviker fra alle andre kilder ved å sidestille *Ármóðr* med de to jarlene Hákon og Eirik som en av de tre lederne i slaget (str. 20 og 21). Vi kan se at Fsk. på sin side også viser avvik på dette punktet ved at *Ármóðr* overhodet ikke er nevnt. Samtlige sagaredaksjoner nevner *Ármóðr* (*Arnmóðr*) og sønnen *Arni* som deltakere i slaget. I utgangspunktet kan en tolke dette dithen at forfatteren av Fsk. eller dennes forelegg kan ha reagert mot Jvdr.s drastiske revisjon på dette punktet, og derfor utelatt de to som deltakere i slaget.

Imidlertid er det tydelig at Jvdr. bygger på en kilde som også viser noen likheter med de fem sagaversjonene der disse avviker fra Fsk.:

1. Jvdr. sier at det i slaget sto *fem* mann mot én (str. 22), noe som stemmer med sagaredaksjonene: *allðri hafa Daner þui-likan ordstyr borit uit Nord-menn firer þa sauk, at lids-munr uar so mikill, at fimm uoru Nord-menn um einn Dan* (510: 77). Fsk. skriver: *firir þui at þæir hofðu mæir lið en holfu minna* (Fsk.: 96).

²³ Jfr. Hempel 1922–1923: 51

²⁴ Jfr. Hempel 1922–23: 50, Schreiner 1927: 28 f.

2. Jvdr. forteller liksom sagaredaksjonene at Håkon jarl ofrer sønnen sin for å få seier.
3. Sagaredaksjonene forteller at *Þorleifr skuma* beseirer *Hávarðr hoggvandi*. Jvdr. str.34 kaller ham *Þorleifr*, mens Fsk. kaller ham *Skumr*.
4. Jvdr. forteller liksom sagaredaksjonene at Vagn og de andre overlevende av jomsvikingene tilbringer siste natten på et skjær før de blir tatt til fange (str. 40). Ifølge Fsk. blir Vagn tatt til fange på skipet (Fsk. 99).

Tidligere har vi også sett at Jvdr. på enkelte punkter viser andre overensstemmelser med sagaen, nærmere bestemt med A-gruppen:

5. Jvdr. str. 37 nevner ormen som vokter Bues gullskatt, jfr. J.
6. Jvdr. str. 43 gjengir Vagns svar da Eirik jarl tilbyr ham grid, jfr. J og 510.

Det ser altså ut til at Jvdr. bygger på en kilde av et visst omfang, som ligger nærmere opp til Fsk.s beretning enn til sagaredaksjonenes. Bare for pkt. 1 og 4 ovenfor kan man klart påvise et særlig samsvar mellom Jvdr. og sagaredaksjonene, mens man i de andre tilfellene kan forklare ulikhetene med at Fsk.s versjon har utelatt stoff.

Vi har heller ingen tydelige indikasjoner på at Fsk. bygger på Jvdr., selv om eksemplet med *Ármóðr* muligens kan tyde på at Fsk.-forfatteren har kjent til Jvdr.s versjon.

Hkr.s forhold til Jvdr. og Fsk.

I det foregående har jeg valgt å se bort fra Hkr.s tekst, siden den så nøye følger Fsk. Men hvis vi går ut fra at Jvdr. bygger på en svært tidlig versjon av jomsvikingeberetningen, kan det være interessant å sammenligne Hkr.s og Fsk.s tekster med Jvdr. Det vi da kan slå fast, er at Jvdr. på enkelte punkter viser *større overensstemmelse* med Hkr.s tekst enn med Fsk.s:

1. Jvdr. str. 10 forteller om kong Sveins minnegilde: «Siden styrede de kraftige krigere deres skibe til Danmark; de ufoldede magt og pragt; og de kampmodige drak arveøl efter deres fedre [...]» (Skjaldedigtn. B II, 3). Hkr. forteller ulikt de andre kildene: *Þá*

hafði ok andazk litlu áðr Strút-Haraldr á Skáni ok Veseti í Borgundarholmi, faðir þeira Búa digra. Sendi konungr þá orð þeim Jómsvikingum, at Sigvaldi jarl ok Búi ok bræðr þeira skyldu þar koma ok erfa feðr sína at þeirri veizlu, er konungr gerði (Hkr. I, 321). Det er en logisk sammenheng mellom denne opplysningen og den ting at *begge brødreparene* siden avlegger brageløfte.

2. I Jvdr. str. 12 heter det: *hétusk þeir af hauðri/ Hókun reka [...] / [...] eða lífi ræna*. « de truede med at vilde jage Håkon ud af landet eller berøve ham livet.» I Hkr. lover Sigvalde at *áðr iii. vetr væri liðnir, skyldi hann vera kominn í Nóreg ok drepa Håkon jarl eða reka hann ór landi* (I, 322). I Fsk. står det derimot: *skulldi hann hafa drepit Hacon iarl i Norege eða ællan or lande* (Fsk. 85–86). Her samsvarer Fsk. med F, 291 og H: *ok hafua **elli** Hakon jall af ríki sinuedr drepit hann ella* (F: 180, jfr. 291: 95 og H: 23). 510 har uten tvil forandret teksten: *fyr enn Hakon iarll er drepinn eða landflotta ordinn firer mier* (510: 56).
3. I Jvdr. str. 16 står det om jomsvikingenes ferd til Norge: *Sagt var, at sunnan heldu/snyrtimenn of hrannir/*. Jeg har nevnt ovenfor at Fsk. i motsetning til sagaredaksjonene nevner *retningen*. Dette gjør også Hkr., men i tillegg bruker Hkr. verbet **halda** to ganger: *Jómsvíkingar heldu liði sínu til Límaffarðar ok sigldu þaðan út á hafit ok hófðu lx. skipa ok koma at Ogdum; halda þegar liðinu norðr á Rogaland* (Hkr.I, 325). Av fotnoten i Finnur Jónssons utgave kan vi se at *Jpfraskinna (J1)* istedenfor den første setningen (*Jómsvíkingar – hafit*) har varianten *Þeir Jomsvíkingar **helldu** sunnan* (Hkr. I, 325).
4. Som den eneste av prosaversjonene opererer Hkr med bare *tre* grupper på hver side i slaget: Håkon, Eirik og Svein står mot henholdsvis Sigvalde, Bue og Vagn (Hkr. I, 329–330). På samme måte stiller Jvdr. opp Håkon, Eirik og Arnmod mot jomsvikingene (str. 18, 20, 21). Arnmod har her kommet i stedet for Svein, siden vi i str. 29 får høre at Arnmod blir drept av Vagn. Fsk. opererer som kjent med fem grupper, mens sagaversjonene har seks. En kan merke seg at alle versjonene bare forteller om disse tre gruppene under slaget. Dette taler for at Hkr. og Jvdr. går tilbake på en mer opprinnelig versjon.
5. I beretningen om innledningen til slaget heter det i Jvdr. str. 24: «Sigvalde opfordrede sin kraftige skare til at gå mandig frem mod Håkon; han var uvillig til fred; Haralds kamprasje søn kløvede hjelme og skjolde; han trængte kraftig frem foran skjoldene i adskillige angreb» (Skjaldedigtning B II, 6). I Hkr. står det:

Síðan lögðu þeir saman flotann, tekst þar in grimmasta orrosta ok fell mart af hvárum tveggjum ok mikla fleira af Hákonar liði, þvíat Jómsvíkingar þorðusk bæði hraustliga ok djarfliga ok snarpliga ok skutu alt í gognum skjölduna, ok svá mikinn vápnaburðr var at Hákonar jarli, at brynja hans var slitin til ónýts (Hkr. I, 330–331)

Ingen av de andre versjonene ligger så nær opp til Jvdr. Samtidig ligger Hkr.s versjon på dette punktet nærmere sagaredaksjonene enn Fsk.:

Fsk.:	Hkr.:	510:	F:
Þesse orrasta hæfir veret agiæt miok. ok alldrigi hafa Daner þuilian bardaga att við Norðmenn fyrir ne síðan firir þui at þæir hófðu mæir lið en holfu minna. En langa rið hafðu þæir betr (Fsk. 96)	tekst þar in grimmasta orrosta ok fell mart af hvárum tveggjum ok miklu fleira af Hákonar liði (Hkr. I, 330–331)	ok tokzt þar inn hardazti bardagi, ok þarf ongum soknar at frya. [...] og uar þessi hrid all-hord, ok orttizt skiott aa um mann-fallit i lid Nordmanna. (510: 77)	þar tekzt hinn hardazsti bardagi ok er huorigum hugar at fryia ne soknar ok framgongu. (F: 89–90)

6. Jvdr. str. 41, 44 og Hkr. (I, 335) opplyser at Eirik jarl lot 18 av de overlevende jomsvikingene drepe, mens 12 fikk grid. Fsk. nevner også at det var 30 jomsvikinger som ble tatt til fange, mens sagaredaksjonene oppgir 60 eller 70. Fsk. nevner imidlertid ikke hvor mange som blir drept. Av sagaredaksjonene oppgir J at *átte* jomsvikinger blir henrettet (J: 138–139). 510 sier at Vagn er den *trettende* av jomsvikingene (510: 96), noe som skulle bety at elleve er blitt henrettet, siden Bues sønn Svein allerede hadde fått grid. Ifølge F er den *tiende* jomsvikingen den siste som blir henrettet (F: 198). Det er altså bare Hkr. som følger Jvdr. på dette punktet.

Det er vanskelig å forklare Hkr.s forhold til de øvrige versjonene. En forklaring er at Snorri har bygget på Fsk.s tekst, og at han har sammenholdt denne med Jvdr.²⁵ Dette gir etter min mening ikke noen tilfredsstillende løsning, fordi det bl.a. forutsetter at Snorri har forandret detaljer i teksten under påvirkning av diktet (jfr. pkt. 2 og 3). Det er f.eks. vanskelig å tro at Snorri har forandret teksten i pkt. 1 under påvirkning av Jvdr. str. 10. Siden Jvdr. har bygget på en prosa-

²⁵ Hempel 1922–1923: 53–54 motsatt Krijn 1914: 96.

kilde, kan det være rimelig å anta at Snorri har hatt kjennskap til at det eksisterte en eller flere avvikende versjoner. Dette kan forklare avvikene i pkt. 1, 4 og 6.

Hempel (1922–1923: 54) refererer Gustav Storms (1873: 135) oppfatning av at Snorri ved siden av hovedkilden også har brukt en Jvs. Han mener at denne i så fall må ha vært av B-gruppen, siden Hkr. gjengir Bues utrop som: *fyrir borð allir Búa liðar* (Hkr. I, 335), i motsetning til 510, Fsk. og Jvdr. som her anvender uttrykket *Búa þegnar*. Man vil imidlertid se av Finnur Jónssons fotnote (Hkr. I, 335) at Codex Frisianus også bruker *þegnar*. Siden det ikke er andre ting i Hkr. som tyder på at Snorri har kjent et håndskrift av B-gruppen, blir det ene ordet for lite å bygge på.

Saxos jomsvikingebretning

Vi har i det foregående identifisert to versjoner av Jvs., en yngre som de fem sagaredaksjonene bygger på, og en eldre som Jvdr., Fsk. og Hkr. går tilbake på. Det spørsmålet vi kan stille er om Saxo har kjent noen versjon av Jvs., og — i tilfelle: *Hvilken* versjon kan han ha kjent? Vårt problem er at Saxo i så fall forholder seg svært fritt til den kilden eller de kildene han har brukt. Saxo gjengir beretningen slik:

1. Jomsvikingene blir sendt til Norge av den danske kongen (som her er *Harald Gormsson*), under ledelse av *to* høvdinge, Bue og Sigvalde.
2. Håkon jarl frykter angripernes styrke, og ofrer *to* sønner til gudene for å få seier.
3. Følgen blir at danskene blir møtt av et veldig haglvær, noe som avgjør slaget. Danskene flykter fordi de føler at de har gudenes vrede mot seg.
4. Håkon jarl ønsker å sette fangene på prøve siden jomsvikingene er berømt for sitt mannsmot.
5. *Sigvalde* blunker ikke da han blir slått i ansiktet med en stokk.
6. *Karlsevne* dreper hirdmannen som skal halshugge ham.
7. Håkon jarl tilbyr da å gi dem nåde hvis de vil bli hans menn. De avslår overmodig dette tilbudet. Jarlen skjenker dem da livet.

På den ene siden forholder Saxo seg ganske fritt til selve jomsvikingebretningen. Tydeligst er dette når han gjør Sigvalde jarl til en av

heltene under den avsluttende henrettelsesseremonien. Men på andre punkter ligger Saxos beretning nær opp til detaljer i Jvs.

La oss se nærmere på pkt. 6:

Nec minus in reliquo mentis robur
apparuit. Karlshefni enim alium,
dstricta securi capiti suo
imminentem, pulsus pedis humi
postravit applicatumque cervici
suæ ferrum manibus ferire conantis
excutiens, ut erat vinculatus,
arripuit, quemque lapsu affecerat,
capite spoliavit. (1931: 273)

Karlsevne viste ikke mindre Sjælsstyrke,
thi da den anden Hirdmand svang en Øxe
imod hans Hoved, strakte han ham til
Jorden med et Spark, rev skjønt han var
bunden, Øxen han skulde være
halshugget med, ud af Hænderne på
ham, der prøvede paa at gjøre det, og
huggede Hovedet af ham, han havde
sparked omkuld (1913: I, 388)

Saxos fremstilling står her i motsetning til den versjonen som Fsk. og Hkr. bygger på. Etter denne er *føttene* til fangene bundet med et reip, mens *hendene* er fri. (Dette poenget kommer tydelig fram på Christian Krohgs tegning av de fangede jomsvikingene.) I tråd med dette forteller Fsk./Hkr.-versjonen videre at jomsvikingen Skarde får bøddelen til å falle ved å kaste seg foran ham. I den yngre versjonen som de fem sagaredaksjonene bygger på, er imidlertid dette forandret (trolig fordi det hørtes usannsynlig ut at de som skulle halshugges hadde hendene fri.) Derfor fortelle det her at jomsvikingene hadde *hendene bundet på ryggen* med et langt reip, jfr.:

Fsk.:

varð Vagn hanndtækinn og mart
manna með hanum oc rekenn
strængr at fotom en hændr þeirra
voro lausar (Fsk. 99)

510:

Jarlinn lætur nu leida Uagnn og alla hans
menn upp aa land, og uoru reknar
hendur þeirra aa bak aptur, og bundinn
huer þeirra hia ödrum og i einum streing
öþyrmsamlega. (510: 91)

Men dermed blir det vanskelig å forklare hvordan Vagn kunne drepe Torkjel Leira når han hadde hendene bundet på ryggen. Om Vagn fortelles det derfor plutselig at han hadde tauet viklet om *foten*:

510:

A þesse stundu er leystur ar
streingnum enn .xiiij. madur. og
hefer streingurinn brugdizt um fot
honum, so at hann uar fastur
nockut. (510: 96)

F:

Ok eftir þetta uar madr leystur ör
streinginum ok
hafdi streingrinn uafuizst um fot
hanum sua at hann var fastur.
(F: 200)

I den videre beretningen fortelles det hvordan Torkjel Leira mislykkes i å drepe Vagn, og blir selv drept av ham. Her er det imidlertid interessante avvik mellom de forskjellige versjonene. I Fsk. heter det at:

Porkæll [...] ris upp oc liop œselega þingát sem Vagn sat. oc villdi drepa hann. Skarðe vikingr liop upp oc fell firir foetr Porkæli. en Þorkæll stœyptiz ivir hann oc varð hanum lous œxen. þa liop Vagn upp. oc tok œxi. oc hio Þorkæl um þværar hærðar sva at i iorðu nam staðar. (Fsk. 102)

Ifølge Saxo *sparker* Karlsevne (som tilsvarende Vagn) *selv* bøddelen over ende, mens *en annen jomsviking* (Skarðe vikingr) ifølge Fsk. *kaster seg foran bøddelen* slik at han mister balansen. Det bemerkelsesverdige er at B-gruppens (F, H) versjon synes å være en *kombinasjon* av Saxos og Fsk.s versjoner:

F:

Porkell [...] hleypr at honum
Uagnne oc høggr til hans badum
hondum. en Biornn hinn bretskski
fostri hans spyrnnde til Uagns fæti
sinum ok hratt honum hart undan
høgginu. Þorkell høggr yfir Uagnn.

en suerðit kemr a streinginn er
Uagnn er bundinn med ok gek hann
j sundr. er Uagnn nu lauss en ekki
sarr. Þorkell steyptizst vid er hann
misti mannsins ok fellr hann en
suerðit rauk ör hendi honum. Sua
hafde Beornn hart spyrnt til
Uagnns at hann hafdi fallit vid. en
æigi la hann læingi ok sprettr upp
þegar skiott. hann tekr suerðit er
þorkel hafde haft ok høggr þorkell
þegar banahögg. (F: 200–201)

H:

þorkell [...] ganir at honum
ok hauGr til hans .ij.
haunndum. en Biörn enn breszki
spyrndi til Vagns fæti
sinum sua at hann fell uið.
Þorkell hauggr yfir Vagn
ok steypiz við.
enn suerðit varð honum laúst
ok kom a streinginn.
ok varð Vagn laúss.

spratt han þa upp
ok greip suerðit
ok hio Þorkel leiru
bana haugg (H: 34)

Det kan synes rart at de eldre redaksjonene, J og 510, har egne varianter av den samme scenen. J avviker ved at Bjørn den Bretske skyver Vagn unna med *hendene*. Forøvrig er det nært samsvar med teksten i B-gruppen, her representert ved H:

H:

Þorkell [...] ganir at honum
ok hauGr til hans .ij.
haunndum. en Biörn enn brezki

spyrndi til Vagns fæti
sinum sua at hann fell uið.
Þorkell hauggr yfir Vagn
ok steypiz við. enn suerðit varð
honum laúst ok kom a streinginn.
ok varð Vagn laúss.
spratt han þa upp
ok greip sverðit ok hio Þorkel leiru
bana haugg (H: 34)

J:

[...] simulqve gladio eum petere
statuit. Qvod animadvertens Biorno
Bretlandus Vagnum, qvi alterum
pedem solutus, alterum fune
constrictus est, manibus valide
propulsum præcipitem dedit,
qvo factum est, ut Thorchillus,
qvi totis viribus ensem impulerat,
funem dissecaret gladiumqve, sed
inopinatò, dimitteret.
Fune discisso Vagnus se continuò in
pedes, arrepto gladio Thorchillum
confodit. (J: 139)

510s versjon er derimot þávirket av Fsk.-versjonen:

Fsk.:

Þorkæll [...] ris upp oc
liop œselega þingat sem
Vagn sat. oc villdi drepa
hann. Skarðe vikingr
liop [Fsk. A: læypr]
upp [Fsk. A: or
strængenum] oc fell
[Fsk. A: fellir sic
framm] firir fœtr
Þorkæli.

en Þorkæll stœyptiz ivir
hann

oc varð hanum lous
œxen.

510:

Þorkell [...] for æsiliga at
honum framann og hoggur
tveim höndum til Uagns, og
uill hann drepa hann. Uagn
hleypur i streingin og feller
sig fram firer fætur Þorkeli
[...] enn Þorkell hoggur yfer
Uagn fram, og kemur suerdit
aa streinginn og bitur i
sundur, og uard þa Uagn
laus.

Þorkell steyptiz uit hoggit,
er hann miste
mannzins, og fellur hann,
og hrytur suerdit ur hendi
honum;

enn Uagn liggur eigi leingi
fra þui, er hann uar laus
ordin,

F:

Þorkell [...] hleypr at
honum Uagne oc hoggur
til hans badum höndum.
en Biornn hinn bretski
fostri hans spyrrnde til
Uagns fæti sinum ok
hratt honum hart undan
hogginu. Þorkell hoggur
yfir Uagnn. en suerdit
kemr a streinginn er
Uagnn er bundinn med
ok gek hann j sundr. er
Uagnn nu lauss en ekki
sarr. Þorkell steyptizst
vid er hann misti
mannzins ok fellr hann
en suerdit rauk ór hendi
honum. Sua hafde
Beornn hart spymnt til
Uagnns at hann hafdi
fallit vid. en ægi la hann
læingi ok sprettr upp
þegar skiott.

þa liop Vagn upp. oc tok æxi.	sprettur upp skiott og gripur suerdit, þat er Þorkell hafdi hafr. Þa hefur Uagn upp suerdit og reider ad hartt med myklu afli	hann tekr suerdit er þorkel hafde haft
oc hio Þorkæl um þværar hærðar sva at i iorðu nam staðar. (Fsk. 102)	og hoggur Þorkel leiru um þuerar herdarnar og sneid hann so i sundur i .ij. hluti, og nam suerdit stadar i iordunne (510: 97)	ok hoggv þorkell þegar banahogg. (F: 200–201)

Begge de fyldigste versjonene, 510 og F, viser tydelig spor av en dublett på dette punktet. Når de to kortere versjonene ikke viser det samme, kan dette skyldes knappheten i uttrykksformen. Dette skulle igjen være en indikasjon på at sagaversjonene her har smeltet sammen to eldre *ulike* versjoner av Jvs., der den ene representeres av Fsk. og Hkr., den andre av Saxo.

Det er fristende i dette tilfellet å trekke en parallell til beretningen om jomsvikingenes ferd til Norge, der J og 510 gjengir dubletter hvor den ene delen er representert i Fsk. På det siste punktet synes Fsk. å stemme overens med Jvdr., som også forteller at jomsvikingene lander på Jæren, og som også nevner *Geirmunds* navn i den forbindelse. Spørsmålet er da om Saxos versjon går tilbake på en noe *yngre* versjon enn den Jvdr. (og Fsk.) representerer.

En indikasjon på dette er Saxos beretning om Harald Gormssons død. Delvis bygger Saxo på Adam av Bremen, men samtidig følger han også den beretningen som finnes i *første* del av Jvs.:

Saxo:		Jvs.=F:
Quem rursum pater mixtis Danorum Sclavorumque copiis apud Helgenes litus aggressus,	Med en hær af Danske og Slaver angreb hans Fader ham igjen ved Helgenæs' Kyst,	Konungr lætr nu bua .xl. skipa ok ferr sealftr med þui lide ok ætlar nu at drepa Suein ok allt lid hans. [...]
diem proelio tam fugæ quam victoriæ alienus extravit [...]	og efter at have kæmped hele Dagen havde han hverken sejret eller maattet fly. [...]	leggia þeir saman skip sin ok beriazt þann dag allan vnzt æigi var vigliost [...]
Ubi cum exinaniendi ventris gratia arbustis insideret	Da Harald [...] kom ind i Skovens	Palnatoki gengr til skogarins gegnt

a Tokone [...] sagitta vulnus exceptit [...]. (1931: 276–277)	Tykning, hvor han satte sig imellem Buskene for at forrette sin Nødtørft, blev han saaret med en Pil af Toke [...]. (1913: I, 393)	pui er konungr sat [...] ok leggrr han nu or a streing ok skytr til konungs. ok er sua frasagt at örin flygi bæint j raz konunginum ok sua vt um munninn. ok fellr konungr daudr nidr [...] (F: 161–162)
---	---	---

Vi kan ikke vite sikkert om den beretningen som Saxo her har bygget på, har utgjort en del av den Jvs. som han har kjent. Noe som kan bestyrke oppfatningen, er at beretningene stemmer overens i viktige detaljer. Ut fra Saxos forkjærlighet for Harald Gormsson er det forøvrig bemerkelsesverdig at han gjengir historien om Haralds forsmedelige endeligt. Samtidig lar Saxo jomsvikingene i dette tilfelle støtte Harald mot Svein, noe som står i strid med Jvs.s beretning. At Palnatoke ikke desto mindre får en så fremtredende plass i denne beretningen, kan tale for at Saxo har hatt kjennskap til Jvs. i en versjon som også har innbefattet forhistorien. Når Fsk. og Jvdr. innleder beretningen med at Harald Gormsson grunnlegger Jomsborg, står dette åpenbart i strid med forhistorien i den *ynge* versjonen (J, F, 291, H). Dette skulle altså være en indikasjon på at Saxos forelegg her har vært i overensstemmelse med sagaredaksjonenes versjon.

Når det gjelder Saxos gjengivelse, står vi stadig overfor spørsmålet om hvilket forhold han har til kildene han bruker. Vi ser at han avviker fra de andre versjonene når det gjelder opplysningen om at jomsvikingene drar til Norge under ledelse av *to* høvdinger, Bue og Sigvalde. I dette tilfellet kan det se ut til at han har støtte fra andre kilder. I Odds saga om Olav Tryggvason heter det: *Ok þa flyðe Sigvalde iarl með xxx. skipa til Danmarkar, en Bvi var eptir með xxx. skipa ok fell þar* (1932: 62). Man kan legge merke til at deler av sagaen tydelig bygger på en forestilling om Bue og Sigvalde som historiens egentlige hovedpersoner. Dette forklarer hvorfor fortellingen om Bues og Sigvaldes slekter og deres konflikt har fått en viktig plass.

Et annet punkt der Saxo overrasker er hvor han opplyser at Håkon jarl ofrer *to* sønner for å få seier. Dette er riktignok et av kjernepunktene i historien, et punkt der man i utgangspunktet kan vente å finne

visse variasjoner mellom kildene. Det interessante er at samtlige saga-versjoner har spor av en *dublett* på dette punktet:

J:

Haqvinus Baro, ne sui proelio victi
succumberent, metuens, nisi
convenienti aliquo occurreretur
auxilio, paucis stipatus sylvam
vicinam petiit, seqve in terram
prosternens facit versus
septentrionem conversa divam
Thorgerdam Holgatroll
cognominatam talibus summa animi
contentione coepit invocare [...]

Ultimo vero [...] promitteret, illa
filium ejus Erlingum [...] poscebat.

[...] nubecula qvædam versus
septemtrionem [...] exoriri visa est.
Qvæ cum magis magis assurgeret,
tantum secum derepentè
tempestatem ex vento validissimo,
gelu intentissimo et grandine
inusitatæ magnitudinis conflatam
attulit, ut talem aliquando contigisse
nullis monumentis proditum
unquam fuerit.

Hac vero tempestate se
aliquantulum remittente Haqvinus
denuo Thorgerdam ejusque sororem
Yrpam invocare coepit, addens
victoriam, si modo contingeret, satis
se magno precio emisse. Tum priore
longè sævior tempestas eos invasit,
et Jomsvichenses tam inusitatis
ictibus converberavit, ut oculorum
usum eis adimeret. Jamque duas in
Haqvini nave mulieres, ambas
eodem, qvo priorem viderat, officio
fungentes, Haverdus conspexit.

(J: 134–136)

510:

Nu fer Hacon iarll upp aa land nordur i
eyna Primsignd; þar uar skogur mikill i
eyiunni; og geingur Hacon iarll i riodor
eitt, og legzt hann þar nidur og horfer i
nordur og hefer þa for-mala firer sier; og
þar kemur, at hann heiter aa full-trua sin
Þorgerdi Hølda-brudi eda Hørda-troll
[...]

og þar kemur at lyktum, at uid geingur
bæn hans, at iarll bydur Erling, son sinn,
til bloz og til sigurs sier. [...]

Þat er sagt, at uedrit tok at þyckna i
nordrit, og dregur upp sky med ollu skiott,
og þar med fylger iel mikit og sterkuidri
ogurligt; med þessu illuidri fyllgdi bædi
elldingar og reydar-þrymer storer.

Þat er sagt fra Haconi iarlli, þa er hann
finnur, at ielit minnar, at hann kallar þa
enn fast aa Þorgerdi Hølda-troll og hennar
systur Irpu, og bidur þær duga epter ollu
sinu megne og seger hversu mikit hann
hefer til unnit; og þa rauckur enn at audru
ieli i audru sinni, og er nu meira og
hardara, ef þat mætti uera enn fyr [...]
Og i þessu uedri ondurdu sier Hauardur
høggandi og marger adrer .ij. trollkonur
standa i lyptingu aa skipi Haconar iarls, og
fliuga auruar af huerium fingri þeirra i lid
Iomsuikinga, og uard huer aurin mannz
bani.

(510: 79–81)

Det kan se ut som sagaversjonene bygger på to varianter av den samme fortellingen. Ifølge den ene (som sikkert er den grunnleggende) ofrer Håkon sønnen sin til Torgerd Hølgabrud. Men man har tydeligvis også kjent en *annen* versjon, der Håkon ofrer til *to* kvinnelige guddommer: Torgerd og søsteren Irpa. (Denne siste versjonen bærer igjen preg av å være avledet av den første.) I sammenheng med denne yngre versjonen blir Saxos opplysning om at Håkon jarl ofrer *to* sønner forståelig.

La oss se på Jvdr. str. 32:

Þá frá k el et illa
 œða Hølgabrúði,
 glumði hagl á hlífum
 harða grímt ór norðri,
 þars í ormfrið augu
 ýtum skýja grjóti
 (því knátti ben blása)
 barði hreggi keyrðu.

«Da har jeg hørt at Hölges brud fremkaldte et rasende uvejr; en meget grim haglbyge fra nord bragede på skjoldene, hvor skytenene (haglens) piskede af stormen, ramte mændenes skarpe øjne, derfor hvislede det i sårene.»

Det er tydelig at Jvdr. bygger på den samme teksten som vi finner i sagaversjonene, jfr. 510:

Uar þeim eigi hægt uornn uit at koma, þuiat þeir sau oglot, huat firer uar, er þessu hagli bardi framann aa þa, þat er likara uar hordu griote enn iele (510: 80)

Det kan se ut som om forfatteren av dråpaen har vært påvirket av den siste setningen når han kaller haglene for *skýja grjóti*. Det vi imidlertid legger merke til, er at man her snakker om *én* kvinnelig guddom, som bærer navnet Þorgerðr *Hølgabrúð*. Går vi imidlertid tilbake til de to versjonene som representerer A-gruppen, J og 510, vil vi se at hun her også kalles Þorgerðr *Hølgatroll*. I J brukes denne formen konsekvent. I 510 er det imidlertid en interessant forskjell mellom den første og den andre delen av dubletten. I den første delen kalles hun i begynnelsen *Þorgerði Hølda-brúdi eda Hørda-troll*, men i fortsettelsen brukes bare det første navnet:

Pat er sagt, at Hauardur hogguandi, er uar med Bua digra, sier fyst trollkonuna ogurliga med aa-sionu illri Þorgerdar Hørda-brudar i lidi Haconar iarls, og marger adrer sia þetta (510: 81)

I den andre delen av dubletten, der hun opptrer sammen med Irpa, kalles hun derimot Hølda-/Hørda-troll:

Nu heftz aunnur oruzta med þeim, og geingur Hacon nu fram i trauste Þorgerdar Hørda-trollz og þeirra Irpu, systur hennar (510: 80)

þa er hann finnur, at ielit minkar, at hann kallar þa enn fast aa þorgerdi Hølda-troll og hennar systur Irpu (510: 81)

At vi har å gjøre med en dublett, bekrefte ved at setningen om Håvard Hoggande gjentas:

Pat er sagt, at *Hauardur hogguandi*, er uar med Bua digra, sier fyst trollkonuna ogurliga med aa-sionu illri Þorgerdar Hørda-brudar i lidi Haconar iarls, og *marger adrer* sia þetta (510: 81)

Og i þessu uedri onduerdu sier *Hauardur høgguandi og marger adrer* .ij. trollkonur standa i lyptingu aa skipi Haconar iarls, og fliuga auruar af huerium fingri þeirra i lid lomsuikinga, og uard huer aurin mannz bani. (510: 81)

At betegnelsen Hølgatroll er opprinnelig i den siste varianten, bestyrkes ved at ordet *troll* forekommer flere ganger på dette punktet i fortellingen, jfr. F:

æigi þiki mer nu sem uer æigim vid menn at beriazt helldr vid hit uersta *troll* [...] nu er vid *traullin* at beriazt en æigi uit mennina. [...] ok streingdum ver eigi þess heit at beriazt uit *tröllin* her j Noregi (F: 192)

Vi kan si at vi i dette tilfellet liksom i mange andre dubletter får en *opptrapping*: Ett overnaturlig vesen blir til *to*, og mens det i den første varianten tales om en skur av store *hagl* som blinder jomsvikingene, snakker man i det andre tilfellet også om en skur av *piler* som har den magiske egenskap at de dreper den mannen de sikter på.

Når Saxo forteller om ofring av *to* sønner, er dette en sterk indikasjon på at han bygger på en versjon der både Þorgerðr Hølgabrúð og Irpa forekommer. Dette synspunktet bestyrkes av at Saxo konsekvent snakker om *makter* i flertall:

Quorum Haquinus perspectis copiis,
cum intolerabile rebus suis onus
imminere cognosceret, excipiendi eius
materia non suppetente, tamquam
humanæ opis diffidentia divinam
amplexus, superos inusitato
propitiandos curavit. [...]

Da Hakon saa', hvilken Styrke de
mødte op med, og skjønnede, at den
Sten forslog hans Kræfter ikke til at
løfte, søgte han, da han selv ikke havde
Midler til at afværge den truende Fare, i
sin Mistillid til menneskelig Styrke
Bistand hos de himmelske Magter og
søgte at stemme dem gunstig ved at
bringe dem et usedvanlig offer. [...]

Accidit ergo, ut Norvagienses, cæli
quam suis viribus feliciores,
Danos descriptam adversum se
numinum iram haud dubie sentientes
ante fuga quam cædibus implicarent.
(1931: 272–273)

Saa blev da Enden, at Nordmændene,
hvem Himlens Kræfter hjalp i højere
Grad end deres egen Styrke, drev
Danskerne paa Flugt, før end de fik
slaaet dem ihjel, idet disse utvivlsomt
mærkede, at de havde Gudernes Vrede
imod sig. (1913: I, 387–388)

I motsetning til dette synes de øvrige eldre kildene å være samstemte i at Håkon jarl ofrer til *en* guddom, jfr. Jvdr. str. 32 og Odds saga:

Oc þa for Hakon til lanz oc heitr þa a Þorgerþi Holga bruoði til sigrs
ser en aðr uið gengiz hans bòn gaf hann henni s. siN ix uetra gamlan.
Oc þa com hon til orrostu með oc gerþiz þa ogorleg orrosta með
hagli. (Oa: 61–62)

Dette kan støtte hypotesen om at de bevarte sagaversjonene bygger på to ulike versjoner av jomsvikingehistorien, hvorav den ene representere av Jvdr., Fsk. og Hkr., den andre av Saxo.

Spørsmålet om de ulike versjonenes alder

Hvor gammel er Jvdr.?

Både i *Den store saga om Olav Tryggvason* (1958: 178 f.) og i 510: 71 opplyses det at Jvdr. er diktet av Bjarni Kolbeinsson som var biskop på Orknøyene fra 1188 til 1223. Ólafur Halldórsson (1969: 27) har imidlertid pekt på et problem som Magnus Olsen (1932: 151 f.) har omtalt, nemlig at Jvdr. liksom *Málsháttakvæði* har bevart *h* foran *l*, *n*, *r*, mens denne lyden synes å være bortfalt i orknøyspråket fra 1100-tallet av. Dette kan skyldes, som Magnus Olsen (1932: 153) mener, en forskjell

mellom en tradisjonsbundet norrøn diktning som bl.a. Bjarni Kolbeinsson representerer, og det levende språket. Noe som kan understøtte dette er at *Orkneyinga saga* omtaler Bjarni Kolbeinsson først som *Bjarni skald* (1965: 193) og siden som *Bjarni biskup* (1965: 289, 297).

Det sterkeste argumentet for at Bjarni har diktet Jvdr., er den drastiske forandringen dråpaen representerer ved at den gjør *Arnmod* til en av de tre lederne for den norske siden. Både orknøyjarlene og Bjarni selv stammet fra den samme Arnmod gjennom Torfinn jarls ekteskap med Ragnhild, datter av Finn Arneson, som var Arnmods sønnesønn. I dråpaen ligger det dermed både en hyllest til orknøyjarlen Harald, som diktet trolig har vært fremført til ære for, og en understrekning av slektsbåndet mellom skalden og jarlen.

I sin artikkel om Jvdr. i *KLNM* regner A. Holtsmark med at diktet er blitt til ca. 1200. Imidlertid er det flere ting som taler for at diktet er blitt til tidligere — før Bjarni ble biskop. C. af Petersens skriver at:

af den ton, som råder i dråpan, kan man måhända hafva rätt til att antaga henne vara författad i skaldens yngre år, åtminstone före 1188, då han blef biskop (1879: 120)

Her siktes det til at omkvedet er en klage i trubadurstil over ulykkelig kjærlighet til en fornem, gift kvinne:

«En hövdings kone ødelægger al min glæde; en kvinde af god herkomst bringer mig grum sjælekummer» (str. 15, Skjaldedigtning B II, 6)

I strofe 3 heter det:

«Jeg som andre er grepet av mismot og sut, en kvinne med fagre hender har bundet en sorg på mig. Likevel er jeg ivrig nok efter å dikte videre. Jeg har vært svært uheldig av mig når det gjelder kvinner» (A. Holtsmarks oversettelse 1937: 6)

Det er en merkelig kontrast mellom det bildet vi kan danne oss av forfatteren av disse strofene og opplysningene vi har om Bjarni som biskop. Det er nemlig all grunn til å tro at han har tatt sin oppgave alvorlig. Allerede i 1192 klarte han å få den tidligere orknøyjarlen Ragnvald Kali erklært som helgen og fikk overført hans jordiske levninger til Magnuskatedralen, som Ragnvald hadde begynt å bygge. Undersøkelser har vist at den andre store byggeperioden for denne

katedralen foregikk i Bjarnis tid som biskop.²⁶

Et annet punkt er at Bjarni, som hadde norsk far, flere ganger opptrådte som megler mellom orknøyjarlene og de norske kongene. En avgjørende begivenhet var det katastrofale nederlaget som øyskjeggene fra Orknøyene led for kong Sverre i sjøslaget ved Florvåg utenfor Bergen i 1194. I *Orknøyinga saga* er ulykken beskrevet slik:

Þat var ófarliga á dögum Haralds jarls, er þeir Óláfr, mágr hans, ok Jón Hallkelsson efldu flokk ór Orkneyjum ok austr í Nóreg á hendr Sverri konungi. Þeir tóku til konungs Sigurð, son Magnúss konungs Erlingssonar. Í þann her réðusk margir stórættaðir menn ór Orkneyjum; þat var inn sterkasti flokkr. Þeir váru kallaðir Eyjarskeggir ok Gullbeinar um hrið. Þeir þorðusk í Flóruvágum við Sverri konung ok fengu ósigr. Þar fellu þeir báðir, Jón ok Óláfr, ok svá konungr þeira ok mestr hluti hersins. Eptir þat lagði Sverrir konungr á Harald jarl fjándskap mikinn ok kenndi honum völd um, er flokkrinn hafði hafizk. Kom því svá, at Haraldr jarl fór vestan ok Bjarni byskup með honum. Jarl gaf sik í vald Sverris konungs ok lét hann einn skera ok skapa í milli þeira. Þá gerði Sverrir konungr Hjaltland allt af Haraldri jarli með sköttum ok skyldum, ok hafa Orkneyjarlar ekki þat haft síðan. (1965: 297)

Sverris saga forteller mer detaljert både om selve slaget og de harde fredsvilkårene.²⁷ Halvdan Koht antar at øyskjeggene kanskje kunne hatt opp mot 2000 mann i Florvåg (1967: 144 fotnote), og ifølge *Orknøyinga saga* og *Sverris saga* ble de fleste av disse drept. Selv om på langt nær alle av disse var fra Orknøyene og Hjaltland, var dette likevel et nederlag med langtreckende konsekvenser. I *Sverris saga* (1920: 132) fortelles det at alle eiendommene til de falne tilfalt kongen, og måtte løses ut innen tre år, ellers ble det kongens eiendom med full odelsrett. Jarlen måtte som sagt gi fra seg Hjaltland, og beholdt selve Orknøyene, men kongen satte inn sysselmenn som skulle sikre at han fikk sin del av inntektene.

Et stort spørsmål er om biskop Bjarni etter en slik politisk og økonomisk katastrofe ville ønske å dikte Jvdr. i den form den foreligger. Man har selvfølgelig den mulighet at diktet kan forstås satirisk. Men ut fra Bjarnis rolle som mellommann mellom Orknøyene og den norske kongemakten måtte et satirisk dikt om jomsvikingene og deres nederlag ved Hjørungavåg svært lett falle den ene eller den andre parten

²⁶ Holtsmark 1937: 1, med henvisning til Dietrichson 1906: 144.

²⁷ 1920: 127–129, 131–132.

tungt for brystet. Derfor vil jeg anse som usannsynlig at Bjarni har diktet dette *etter* slaget ved Florvåg i 1194. Ut fra det som er anført ovenfor, og ut fra det forhold Jvdr.s innhold har til de øvrige tekstene, mener jeg man må anta at Bjarni har diktet Jvdr. *før* han ble biskop, og at *terminus ante quem* for den eldre versjonen av Jvs. må settes til 1188.

Noe av innholdet i diktet står samtidig i en påfallende kontrast til (den senere) bispeverdigheten. Selvfølgelig har datiden mange eksempler på at rolleforandringer hos personer som ble utnevnt til biskoper. Det mest kjente eksemplet på 1100-tallet er Thomas Becket. Samtidig er det påtagelig at tonen i diktet er utpreget ungdommelig, noe som kan gjøre det rimelig å anta at det ligger noen år forut for utnevnelsen til biskop. I samme retning taler at Bjarni var velkjent som skald på dette tidsrommet. Ut fra dette er det ikke urimelig å anta at Jvdr. ble diktet i første halvdel av 1180-årene.

Hvor gammel er den yngre versjonen?

Terminus post quem for den yngre versjonen, som de fem sagaredaksjonene bygger på, er gitt av Hempel (1922–23: 47). Han peker på et utsagn i begynnelsen av den såkalte *Ottapátr*:

I þann tíma ræþr fyrir saxlandi oc peito lönndvm Otta keisari er kallap̃r var ótta enn rauþe (291: 22)

Rege Haraldo ad regni Danici gubernacula sedente, Saxonix iisque regionibus, qvæ Peito dicebantur, Otto Cæsar [...] imperavit (J: 101–102)

Hempel forklarer dette utsagnet, som også finnes i Oa: 47, med

die Verwechslung von Kaiser Otto IV. mit den in Jvs. zusammengefloßenen beiden älteren Ottonen, Otto I. und II. Nur Otto IV. hat die Grafschaft Poitou besessen, die er 1196 von seinem Oheim Richard Löwenherz erhielt. 1198 wurde er zum ersten Male zum Kaiser gewählt, 1218 starb er. In diesen 20jährigen Zeitraum können wir also mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit die Entstehung von S setzen, obwohl sie natürlich auch etwas später fallen kann; keinesfalls ist S älter als ca. 1200. (1922–1923: 47)

I vår sammenheng er det interessant at dette punktet er belagt i J, som jeg tidligere har antatt er den *eldste* av de fem sagaredaksjonene. Hempels opplysning gjør det nokså sannsynlig at det felles forelegget

for de fem sagaredaksjonene er skrevet endel år etter år 1200, og at det derfor kan være et tidsrom på 20 år eller mer mellom den eldre og den yngre versjonen av Jvs.

Hvor gammel er 291-versjonen?

Jeg har tidligere gitt grunner for at 291 er den «yngste» versjonen i stemmaet, fordi dette er den teksten i B-gruppen som har minst til felles med A-gruppen. Samtidig er 291 det eldste bevarte håndskriftet, og bygger på et svært gammelt forelegg. Peter G. Foote (1959) har undersøkt språket og skriften i AM 291 4to, og skriver:

The manuscript is dated towards 1300, but it has numerous linguistic and scribal characteristics that are distinctively archaic. It is only necessary to mention such features as relative *es*, *-s* (two instances in prose), enclitic repetition of the first personal pronoun *ek*; frequent occurrence of preposition *of* and, of greater significance, of prep. and adv. *umb*; the constant use of Latin abbreviations, *sed*, *vel*, *post* for *heldr*, *eða*, *eptir*, occasionally *ipse* for *sjálf*, and once *domina* for *dróttning*; in the orthography may also be noted the almost invariable use of *þ* in all positions and the frequent use of *n* for *ng* (sometimes for *gn*); Lindblad [1952, 118–119] has also concluded that the way in which the accent-mark is used in 291 suggests an archaic original. Such features in combination are not to be expected from a scribe in the latter half of the thirteenth century [...] it seems certain that 291's exemplar could not have been written much later than c. 1230. (1959: 28–29)

Det kan tilføyes at et håndskrift som oppviser ganske mange av de trekkene som Peter G. Foote nevner ovenfor, er AM 645 4to, som antas å være fra 1220–1230, skrevet etter et eldre forelegg. Følgende særtrekk forekommer også i AM 645 4to:

1. Enklitisk bruk av *ek* (Foote 1959: 28 fotnote).
2. Bruk av de latinske forkortelsene *sed*, *vel*, *post*, jfr. H. Spehr (1929: 141): *s*; [*sed*] kommt auch in Am. 645, 4^o vor [...] Nur in Am. 645, 4^o werden *p* = *post* = *efter* [...] und *l* = *vel* gebraucht.
3. *ipse* forekommer 25 ganger i AM 645 4to (L. Larsson 1891: 416).
4. *þ* brukes konsekvent for *þ* og *ð* (H. Spehr 1929: 23, fotnote).
5. Spehr nevner spesielt et likhetstrekk mellom AM 291 4to og AM 645 4to i måten *n* for *ng* skrives på i de to håndskriftene: Als einfaches *n* mit etwas verlängertem und nach links gebogenem

zweiten strich wird *n* in Am. 645, 4° und Am. 291, 4° geschrieben.
(1929: 120)

Sammenfatning av resultatene

Den eldste versjonen av *Jvs.*

Denne undersøkelsen viser at *Jvdr.* bygger på en svært tidlig versjon av *Jvs.*, trolig fra 1180-tallet, som synes å danne grunnlaget for de senere sagaredaksjonene. *Fagrskinna* og *Heimskringla* bygger på en versjon som er sterkt beslektet med den sagaversjonen som *Jvdr.* gjengir. Et fellestrekk synes å være at beretningene innledes med opplysningen om at Harald Gormsson grunnla Jomsborg. Noe som kan underbygge dette, er at også *Knytinga saga* innledes på denne måten:

Fsk.:	Jvdr.:	Knytl.:
(H)aRalldr konong Gorms		Haraldr Gormsson var tekinn
	Hvervetna frá heyja	til konungs í Danmörk [...].
sunr hæriaðe a Vinlannd.	Harald bardaga stóra	Hann var ríkr konungr ok
	(str. 7)	hermaðr mikill. [...] ok hafði
		hann mikit jarlsríki í
		Vindland.
oc let þar gera	Suðr frógum vér sitja	Hann let þar gera
borg mikla er hætir at	[...] at Jömi	Jómsborg
Iome. oc er su borg callað		
siðan Iomsborgh. Ðar	fimm höfðingja	ok setti þar
sætti hann ifir höfðingja.	snemma (str. 6)	herlið mikit. (1982: 93)
(Fsk.: 80)		

I *Fagrskinna* kan vi følge handlingen videre:

En a ofanværdum dagum Harallz konongs Gorms sunar sætti hann ifir Iomsborgh Sigvallda sun Strut-Harallz iarls. oc gaf Dana konongr Sigvallda iarls namn. þa foro marger höfðingiar af Danmorku til Ioms borgar. Ðorkæll hafe broðer Sigvallda iarls. Bui digri. Sigurðr broðer hans. Vagn Akasun. hann var syster sunr Bua digri. (Fsk.: 80)

Når det står *a ofanværdum dagum Harallz konongs Gorms sunar*, tyder dette på at forfatteren kjenner historien om Palnatoke, men han utelater både den og henvisningen til fiendskapet mellom Harald Gormsson og sønnen Svein:

Litlu æftir þetta gerðozt þau tíðendi í Danmorku. at Haralldr konong toc sutt oc anndaðest oc sva Strut-Haralldr iarll. faðer Sigvallda a þæim misserum. (Fsk.: 80–81)

Forfatterens siktemål er å forberede fortellingens første høydepunkt, arvegildet. En fortellerteknisk vanske er at fiendskapet mellom Sigvalde og Svein motiveres ved at Sigvalde tar Svein til fange, men dette skjer først etter at Svein er blitt konge. Derfor fortelles det at alt hender i løpet av få måneder: Kong Harald og Strut-Harald dør, Sigvalde slutter fred med Burisleiv, Sigvalde fanger Svein, Svein feirer bryllup med Burisleivs datter Gunnhild og Sigvalde får Burisleivs andre datter, Astrid, og til slutt inviterer Svein jomsvikingene til arvegilde.

At arvegildet er et av hovedelementene i fortellingen, fremgår av enkelte forskjeller mellom de enkelte versjonene. Jvdr. synes å følge Hkr., som forteller at arvegildet *også* ble holdt for Vesete, Bues far. Dette overensstemmer med at begge brødrepærene, Sigvalde/Torkjell og Bue/Sigurd, avlegger løfte ved bragebegeret. På den annen side er kong Sveins hensikt med gildet åpenbart å lokke *Sigvalde* i en felle. Derfor kan den ene varianten være like opprinnelig som den andre.

Resten av handlingen er tett knyttet til løftene i arvegildet. Arvegildet skulle gjøres innen året var omme. Jomsvikingene reiser direkte til Norge med de skipene de har. Derfor er tallet på skip som de bringer med seg til gildet et viktig poeng. *Heimskringla* og *Fagrskinna* nevner 60 skip. (De senere redaksjonene forteller imidlertid at de angriper med 170–180 skip, og av dette oppstår beretningen om at Astrid råder Sigvalde til å be kong Svein om flere skip.) Jomsvikingene kommer til Jæren allerede på julenatten, og det er også tidspunktet for arvegildet som bestemmer at slaget finner sted på Møre på etterjulsvinteren, jfr. F: 187: *Fvndr þessi var a Hiorungauogi vm uetrinn eftir jol.*

Også de øvrige kjernepunktene i fortellingen merker seg ut ved at vi på disse stedene i handlingen får større eller mindre avvik mellom de forskjellige redaksjonene:

1. Geirmund blir såret av Vagn og bringer senere Håkon jarl bud om overfallet.
2. Bue speider etter Håkon jarls hær på Sunnmøre, og blir villedet til å tro at Håkon jarl ligger med ett eller to–tre skip i *Hjørungavágr*.
3. De to flåtene grupperer seg og gjør seg klar til slag.
4. Jomsvikingene har fremgang. De fremste i angrepet er Vagn, og

- Bue med berserkene Aslak og Håvard.
5. Håkon jarl ofrer sønnen sin til Torgerd Hølgabrud for å få seier.
 6. Jomsvikingene blir offer for et fryktelig haglvær.
 7. Sigvalde velger å flykte.
 8. Islendingene Vigfúss Viga-Glúmsson og brødrene Þórðr og Þorleifr Skúma utmerker seg i kampen.
 9. Bue springer over bord med sine menn.
 10. Vagns skip blir angrepet av Eirik jarl. Vagn og endel av hans menn blir siden tatt til fange.
 11. Jomsvikingene viser heltemot når de skal halshugges av Torkjell Leira.
 12. Vagn dreper Torkjell og får anledning til å oppfylle sitt brageløfte om å gå til sengs med Torkjell Leiras datter.

Dette kan tyde på at *sagaen* har eksistert i en fullstendig form allerede på 1180-tallet. Avslutningen knytter tråden tilbake til løftene i arvegildet. Samtidig er det tydelig at handlingen i dette tilfellet begynner kort før ferden til Norge. Det kan se ut som om forfatteren/redaktøren her har tatt sikte på et norsk/islandsk publikum. Vi kan si at dette er en norsk/islandsk bearbeidelse av den danske historien om jomsvikingene. Forfatteren har beskåret sitt stoff ut fra ønsket om å få en mest mulig helhetlig beretning. Samtidig kan det se ut til at også denne eldste versjonen av *Jvs.* har hatt omtrent det samme rikholdige galleriet av nordmenn og islendinger som vi finner i de senere redaksjoner. *Fsk.* nevner de fleste, og når *Jvdr.* spesielt trekker frem Arnmod, må det skyldes at han har vært å finne blant navnene i denne tidlige versjonen. Når Bjarni Kolbeinsson i *Jvdr.* foretar den drastiske forandringen å gjøre Arnmod til en av de tre lederne for leidangshæren, kan det ha hatt sammenheng med at den skriftlige overleveringen (i form av en saga) ennå var relativt ny, og ikke var blitt enerådende i forhold til den eksisterende muntlige tradisjonen.

Fsk. og *Hkr.* gjengir stort sett samme versjon av *Jvs.*, en versjon som adskiller seg på noen punkter der *Jvdr.* og sagaredaksjonene samstemmer. Ulikhetene i gjengivelsen av personnavn mellom *Fsk./Hkr.* og sagaredaksjonene kan tyde på at *Fsk./Hkr.* bygger på en versjon som er flere ledd fra den opprinnelige versjonen. Samtidig kan man slå fast at *Hkr.s* tekst enkelte ganger står nærmere *Jvdr.-*versjonen enn det *Fsk.* gjør.

Saxos versjon

Jomsvikingeberetningen hos Saxo har interesse som et 'missing link' mellom den eldre versjonen i Jvdr., Fsk og Hkr. og den yngre versjonen i sagaredaksjonene. Detaljen med bøddelen som faller idet han skal halshugge Vagn Åkeson, er fortalt på forskjellig måte i Fsk. og hos Saxo, og det kan påvises at den yngre versjonen av sagaen kombinerer de to eldre beretningene.

Når Saxo forteller at Håkon jarl ofrer *to* sønner for å få seier, er det overveiende sannsynlig at han bygger på en beretning der Torgerd Hølgabrud (eller Hølgatroll) opptrer sammen med søsteren Irpa. Den eldste versjonen synes bare å kjenne den ene av disse, og i den yngre versjonen dannes det en dublett der først den ene og siden begge trollkonene opptrer.

Et annet sted i sin bok forteller Saxo at Harald Gormsson ble drept av Palnatoke. Det blir imidlertid et åpenbart misforhold mellom denne beretningen og fortellingen om arvegildet, der Sigvalde opptrer som jomsvikingenes leder, og dette kan ha vært avgjørende for Saxo når han har utelatt denne fortellingen. Det kan også synes merkelig at Saxo lar Harald Gormsson sende jomsvikingene til Norge. Delvis kan dette forklares med at de kildene Saxo bygget på, forteller om striden mellom Harald Gormsson og Håkon jarl. Samtidig tar Saxo Haralds parti i striden mot sønnen Svein. Ut fra dette kan det synes logisk at Saxo lar jomsvikingene være representanter for Harald.

Den generelle tendensen i verket kan kanskje også forklare den mest dramatiske forandringen i Saxos jomsvikingeberetning: Sigvalde blir her en av de tapre jomsvikingene som møter bøddelen med dødsforakt. Siden Sigvalde ellers fremstilles som Sveins fremste fiende, kan det tenkes at Saxo har fått sympati for ham. En annen rimelig hypotese kan være at Saxo er blitt provosert fordi han har kjent en Jvs. der Sigvaldes far *ikke* er jarl over Skåne, som i den eldste versjonen, men over *Sjælland*, som i den yngste versjonen.

At denne delen av Saxos verk er blitt til i tiden fra 1185 til 1200, passer godt inn i bildet av en versjon som danner et mellomledd mellom den eldre og den yngre.

Den yngste versjonen av Jvs.

Den yngste versjonen av Jvs., som de fem redaksjonene J, 510, F, H, 291 representerer, er en kompilasjon av stoff om jomsvikingene og om

bakgrunnen for deres hærtog til Norge. Hovedvekten er her lagt på den danske forhistorien, slik at den «opprinnelige» sagaen ikke utgjør stort mer enn en tredjedel av denne yngre versjonen, som innledes med en fortelling om de gamle danske kongene frem til Harald Gormsson.

Kompilasjonen synes å ha skjedd uten den sans for sammenheng i beretningen som den eldre versjonen (og også Saxo) vitner om. Det blir et brudd i kronologien ved at Palnatoke grunnlegger Jomsborg etter at han har tatt Harald Gormsson av dage, mens vi ellers hører at Palnatokes etterfølger Sigvalde er høvding i Jomsborg idet Harald dør.

Den åpenbart eldste redaksjonen, J, møter også et problem i beretningen om jomsvikingenes inntog i Norge. Man kombinerer her to ulike beretninger, men slik at jomsvikingene først angriper Jæren, og siden drar til Tønsberg, som ligger i motsatt retning i forhold til Håkon jarl. Trolig har denne rekkefølgen vært motivert av opplysningen om at de nådde Jæren kort tid etter arvegildet.

Hele beretningen om jomsvikingenes hærtog viser imidlertid tydelig innflytelse fra en eller flere andre kilder enn den eldre sagaen, noe som gir seg utslag på samtlige av de 12 punktene som er nevnt ovenfor.

Ut fra de «begynnervansker» som J-redaksjonen vitner om, kan det se ut som om denne har stått nokså nær det opprinnelige forelegget for den yngre versjonen. De øvrige bevarte håndskriftene av denne yngre versjonen av sagaen går tilbake til den redaksjonen som 510 representerer, som bygger på J. Forskjellene mellom J og 510 vises dels i noen tilfeller der J viser overensstemmelse med den eldre versjonen, og dels i spesielle avvik mellom J på den ene siden og de øvrige redaksjonene på den andre.

Opprinnelig må 510-redaksjonen ha omfattet hele sagaen, siden de etterfølgende redaksjonene også gjør det. Relativt tidlig må imidlertid den redaksjonen blitt til som representerer 510s direkte forelegg, og som utelater den første delen av sagaen.

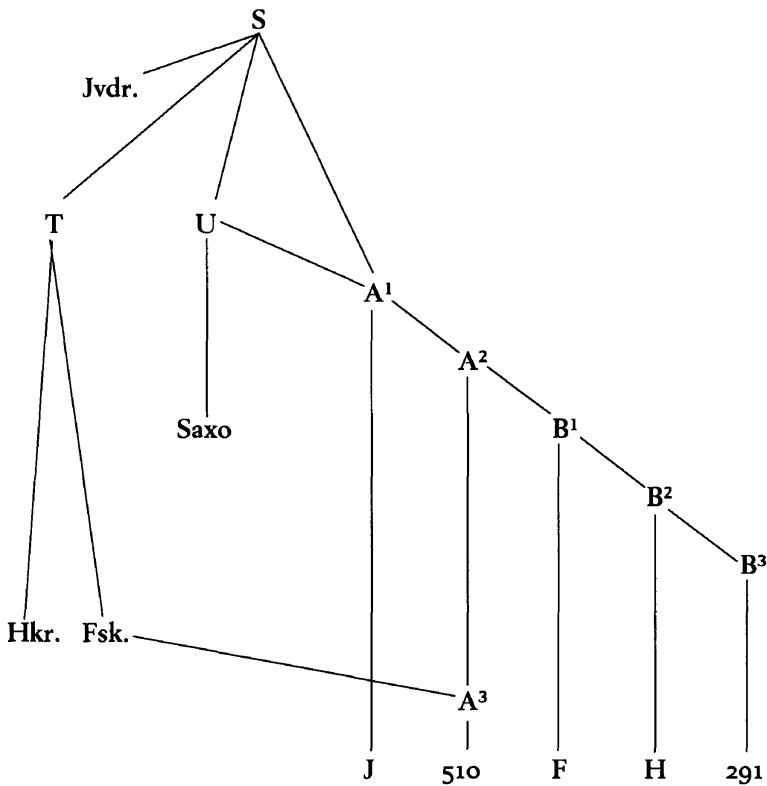
F-redaksjonen av sagaen, som er bevart i *Flateyjarbók*, står nokså nær 510. Den avviker på enkelte punkter, som danner grunnlag for Hempels inndeling av de fem redaksjonene i en A- og B-gruppe. Den viktigste forandringen er at F forenkler dubletten som forteller om jomsvikingenes landing i Norge. Ifølge F kommer de først til Tønsberg, og det er derfra Håkon jarl får bud om angrepet.

Det kan se ut som det er først ved F-redaksjonen at den yngre versjonen finner sin endelige form. Det beste beviset er at denne redaksjonen ble benyttet i samlehandskriftet *Flateyjarbók* ca. 150 år etter at den ble til. De to øvrige redaksjoner, H og 291, stammer også fra et

felles forelegg som bygger på F. I disse redaksjonene er det bare gjort ubetydelige forandringer i den felles teksten, selv om H forkorter denne og 291 tilfører enkelte interpolasjoner.

Det er antatt at 291, den yngste redaksjonen, går tilbake på et håndskrift fra omkring 1230. Ut fra opplysningen om at den tyske keiseren Otto også styrte Poitou, har Hempel fastslått at den yngre versjonen av sagaen blander 900-tallets tyske keisere sammen med Otto IV (1198–1218). Dette passer med det som tidligere er sagt om den mangelen på kritikk som utmerker denne kompilasjonen, særlig tydelig i J-redaksjonen. Ut fra dette har de fem redaksjonene oppstått i tidsrommet 1200–1230. Det er imidlertid ikke usannsynlig at de er blitt til innenfor et kortere tidsrom, f.eks. 1220 til 1230. En grunn er at hverken Fsk. eller Hkr. gjør bruk av denne versjonen av sagaen. En annen grunn er at vi tydelig kan følge utviklingslinjen J–510–F–H–291, noe som tilsier at det har vært uhyre få ledd imellom disse.

Forslag til stemma:



Stemmaet bygger på Hempels inndeling av sagaredaksjonene i en A- og en B-gruppe. Med A² betegnes en redaksjon som har omfattet hele sagaen, og som de tre redaksjonene av B-gruppen går tilbake på. A³ betegner en redaksjon med interpolasjoner fra bl.a. Fsk., som ikke omfatter første del av sagaen. Stemmaet unnlater å vise at Hkr.s tekst står nærmere den opprinnelig versjonen (S) enn det Fsk.-teksten gjør.

Litteratur

Tekster

Arngrimi Jonae Opera latine conscripta, ed. Jakob Benediktsson, Bibliotheca Arnamagnæana, vol. IX–XII, Hafniæ 1951–1957.

Fagrskinna. Nóregs kononga tal, udg. ved Finnur Jónsson, København 1902–03.

Flateyjarbók. En Samling af norske Konge-sagaer I–III, Christiania 1860–68.

Heimskringla. Nóregs konunga sögur af Snorri Sturluson I–IV, udg. ved Finnur Jónsson, København 1893–1900.

Jómsvíkinga saga:

291: *Jómsvíkinga saga efter Arnamagnæanska handskriften N:o 291 4to i diplomatarisk aftryck*, utg. af Carl af Petersens, København 1882.

F: = *Flateyjarbók I*.

H: *Jómsvíkinga saga efter skinnboken 7, 4to å Kungl. Biblioteket i Stockholm*, utg. af Gustaf [af] Cederschiöld, Lund 1875.

510: *Jómsvíkinga saga (efter Cod. Am. 510, 4to) samt Jómsvíkinga drápa*, utg. af Carl af Petersens, Lund 1879.

J: *Jóms-Víkinga Saga. Historia Jomsburgensium seu Juliniensium [...]* = *Arngrimi Jonae Opera*, vol. I.

Knytlinga saga:

Danakonunga sögur, Bjarni Guðnason gaf út, Íslenzk fornrit XXXV, Reykjavík 1982.

Olav Tryggvason, Den store saga om:

Óláfs saga Tryggvasonar en mesta, udg. af Ólafur Halldórsson, Editiones Arnamagnæana Series A, vol. 1–2, København 1958–61.

Olav Tryggvason, Odds saga om:

Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk, udg. af Finnur Jónsson, København 1932.

Orkneyinga saga, Finnogi Guðmundsson gaf út, Íslenzk fornrit XXXIV, Reykjavík 1965.

Saxo (1931): *Saxonis Gesta Danorum I*, ed. J. Olrik et H. Raeder, Hauniæ 1931.

— (1913): *Danmarks Krønike*, Oversat af Dr. Fr. Winkel Horn, København 1913.

Skjaldedigtning:

Den Norsk-islandske Skjaldedigtning, ved Finnur Jónsson, København og Kristiania 1908–1912.

Sverris saga etter Cod. AM 327 4^o, utg. ved Gustav Indrebø, Kristiania 1920.

Sekundærlitteratur:

Aðalbjarnarson, Bjarni (1937): *Om de norske kongers sagaer*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse. 1936. No. 4, Oslo 1937.

Benediktsson, Jakob (1957): *Bibliotheca Arnarnæana XII*, Hafnæ 1957.

Berntsen, Toralf (1923): *Fra sagn til saga. Studier i kongesagaen*, Kristiania 1923.

Blake, N. F. (1962): *The Saga of the Jomsvikings* [Introduction], London 1962.

Degnbol, Helle og Helle Jensen (1979): *Jomsvikingernes saga* [Indledning], København 1979.

Dietrichson, Lorentz (1906): *Monumenta Orcadica*, Kristiania 1906.

Foote, Peter G. (1959): «Notes on Some Linguistic Features in AM 291 4to», *Lingua Islandica, Íslenzk tunga I*, Reykjavík 1959.

Gjessing, Gustav Antonio (1877): *Jómsvikinga-Saga i latinsk Oversættelse af Arngrim Jonsson* [Forord], Kristianssand 1877.

Halldórsson, Ólafur (1969): *Jómsvikinga saga* [Formáli], Reykjavík 1969.

— (1993): «Jómsvikinga saga» i *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*, New York 1993.

Hempel, Heinrich (1922–23): «Die Formen der Jómsvikinga saga», *Arkiv för nordisk filologi*, B. 35, Lund 1923.

Hollander, Lee M. (1917): «Studies in the Jómsvingasaga», *Arkiv för nordisk filologi*, B. 29, Lund 1917.

Holtmark, Anne (1937): «Bjarne Kolbeinsson og hans forfatterskap», *Edda* årg. 24, Oslo 1937.

— «Jómsvikingadrápa» i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*.

Indrebø, Gustav (1917): *Fagskinna*, Kristiania 1917.

Jónsson, Finnur (1923): *Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie*, 2. Udg., Bd. II, København 1923.

Koht, Halvdan (1967): *Sverre-soga*, [Forord], Oslo 1967.

Krijn, Sophia Adriane (1914): *De Jómsvikinga saga*, Leiden 1914.

Larsen, Sofus (1927–28): «Jomsborg, dens Beliggenhed og Historie», *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, III. Rk., 17.–18. Bind, Kjøbenhavn 1927–1928.

Larsson, Ludvig (1891): *Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna*, Lund 1891.

Larsson, Ludvig (1956): *Glossar till codex AM 291, 4:to*, utg. af Sture Hast (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, XIII), Lund 1956.

Lindblad, Gustaf (1952): *Det isländska accenttecknet* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, VIII), Lund 1952.

- Maurer, Konrad (1867): *Ueber die Ausdrücke: altnordische, altnorwegische & isländische Sprache*, München 1867.
- Olsen, Magnus (1932): «Orknø-Norn og norrøn diktning på Orknøene», *Maal og Minne*, Oslo 1932.
- Petersens, Carl af (1879): = *Jómsvíkinga saga* (510) [Innledning].
- Schreiner, Johan (1927): *Saga og oldfunn. Studier til Norges eldste historie*, Skrifter utg av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II. Hist.-Filos. Klasse. 1927. No. 4, Oslo 1927.
- Spehr, Harald (1929): *Der ursprung der isländischen schrift und ihre weiterbildung bis zur mitte des 13. jahrhunderts*, Halle (Saale) 1929.
- Storm, Gustav (1873): *Snorre Sturlassöns Historieskrivning. En kritisk Under søgelse*, København 1873.
- (1883): «Om Redaktionerne af Jomsvikingasaga», *Arkiv for nordisk filologi*, I, Kristiania 1883.
- Weibull, Lauritz (1911): *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*, Lund 1911.